

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА АРТ-МЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» на тему:

**«Іконографія гетьманів України в образотворчому мистецтві XVII –
початку XXI століття»**

Виконав:

студент 4 курсу, групи БМЕ 21-9
спеціальності 023 «Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація»

Баранцев Олексій Павлович

Науковий керівник:

Магістр мистецтвознавства,
старший викладач кафедри
мистецтвознавчої експертизи
Долеско Світлана Валеріївна

Рецензент:

Директор музею Гетьманства
Карацюба Євгенія Григорівна

Дипломна робота допущена до захисту перед ДЕК рішенням кафедри

Протокол № _____ від « ____ » _____ 2023 р.

Завідувач кафедри кандидат філософських наук, доцент _____ В.І. Бойко

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Баранцев О. П. Іконографія гетьманів України в образотворчому мистецтві XVII – початку XXI століття. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» – Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ, 2023. Бакалаврська робота на правах рукопису.

Дослідження присвячене аналізу іконографічних особливостей зображень визначних українських гетьманів – Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського. У ході роботи розглянуті питання іконографії й атрибуції зображень, стану наукової розробки даної теми, систематизації джерел та проблематики введення їх в науковий обіг. Актуалізовано ряд аспектів вивчення історичного спадку українського народу на прикладі гетьманських портретів, у яких уособлено їхню державницьку, дипломатичну, військову діяльність, загальну характеристику особистості. Привернуто увагу до цих історичних постатей як символів української нації.

У першому розділі проаналізовано історіографію, дотичну до теми дослідження та окреслену XIX – початком XXI століття. Описано методи й принципи наукової роботи, сформовано 3 групи джерел: образотворчі, писемні, аудіовізуальні. У другому розділі подано загальну характеристику гетьманських образів та атрибутовано ряд зображень. У третьому розділі досліджено іконографічні особливості портретів кожного з 3 гетьманів, в контексті відмінності й подібності з зображеннями інших, з акцентом на індивідуальних іконографічних особливостях.

За результатами роботи зроблено висновки та пропозиції щодо необхідності подальшого вивчення іконографії українських гетьманів як творців української держави в різні історичні періоди.

Ключові слова: Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Іван Скоропадський, іконографія, атрибуція, гетьман, портрет, зображення, образ.

ABSTRACT

O.P. Barantsev. Iconography of Ukrainian hetmans in the fine art of the 17th – early 21st centuries. The qualifying paper for a bachelor's degree in specialty 023 "Fine art, decorative art, restoration" – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Kyiv, 2023. Bachelor's thesis with manuscript rights.

The study is devoted to the analysis of the iconographic features of depiction of prominent Ukrainian hetmans – Bohdan Khmelnytskyi, Ivan Mazepa, Ivan Skoropadskyi. In the course of the study, the issues of iconography and attribution of images, the status of scientific development of this topic, the systematization of sources and problems of introducing them into scientific circulation have been considered. A number of aspects of the study of the historical heritage of the Ukrainian people have been updated by the example of hetman portraits personifying their statesmanship, diplomatic and military activities, as well as general personal characteristics. Attention is drawn to these historical figures as symbols of the Ukrainian nation.

The first section analyzes the historiography related to the topic of the study and going back to the 19th – early 21st centuries. Methods and principles of scientific work are described, and three groups of sources are formed: artistic, written, audiovisual. The second section presents a general description of hetman images and attributes a number of depictions. The third section studies the iconographic features of the portraits of each of 3 hetmans, in the context of differences and similarities with the depiction of others, focusing on individual iconographic features.

Based on the results of the work, the conclusions and suggestions have been made regarding the need for further study of the iconography of Ukrainian hetmans as creators of the Ukrainian state in different historical periods.

Keywords: Bohdan Khmelnytskyi, Ivan Mazepa, Ivan Skoropadskyi, iconography, attribution, hetman, portrait, depiction, image.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА	
ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Історіографія іконографії українських гетьманів в образотворчому мистецтві XVII – початку XXI століття.	9
1.2. Методологія та джерельна база дослідження.	16
Висновки до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЬМАНІВ ТА ЇХНЯ АТРИБУЦІЯ	21
2.1. Загальні аспекти іконографії гетьманських зображень.....	21
2.2. Зображення Богдана Хмельницького.....	25
2.3. Зображення Івана Мазепи.....	32
2.4. Зображення Івана Скоропадського.....	36
Висновок до розділу 2.....	40
РОЗДІЛ 3. ІКОНОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЗОБРАЖЕННЯХ	42
ГЕТЬМАНІВ	
3.1. Загальна характеристика іконографічної спільності й відмінності портретів гетьманів.....	42
3.2. Особливості іконографії зображень Богдана Хмельницького.....	43
3.3. Особливості іконографії зображень Івана Мазепи.....	46
3.4. Особливості іконографії зображень Івана Скоропадського.....	51
Висновок до розділу 3.....	53
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТОК А. Зображення гетьмана Богдана Хмельницького.....	65
ДОДАТОК Б. Зображення гетьмана Івана Мазепи.....	96
ДОДАТОК В. Зображення гетьмана Івана Скоропадського.....	121

ВСТУП

Україна – держава з унікальною історичною та культурно-мистецькою спадщиною, у тому числі, й образотворчим мистецтвом. Одним із найважливіших його рис є відображення в ньому ментальної, політичної та культурної ідентичності українського народу. У межах цього контексту гетьмани України відіграли значну роль, яка знайшла відображення у широкому спектрі творів іконопису, живопису, скульптури та графіки. Це дипломне дослідження присвячене вивченню іконографії гетьманів України в образотворчому мистецтві XVII – початку XXI століття. Оскільки іконографія як складова частина мистецтва, дозволяє нам розкрити символіку, стиль та смислові значення зображень гетьманів.

Актуальність дипломного дослідження полягає в необхідності сформування нового сприйняття творів образотворчого мистецтва, присвячених видатним персоналіям козацької доби. Адже з кожним роком стає відомо про все більшу кількість творів на дану тему, які раніше не були відомі на широкий загал. І, зазвичай, постать одного гетьмана в різних художніх творах відрізняється згідно принципів іконографії.

Визначено постаті 3 гетьманів, особливості іконографії зображень яких потрібно проаналізувати, керуючись єдиним науковим підходом. Це Богдан Хмельницький, Іван Мазепа та Іван Скоропадський. Дослідження зображень цих гетьманів України в образотворчому мистецтві є важливим кроком для зміцнення етнопатріотичних устоїв та розуміння ідентичності народу в часи російсько-української війни. Оскільки і в період життя кожного з цих гетьманів Україна перебувала під гнітом російського народу.

Теоретичні основи дослідження. У межах написання роботи, було здійснено аналіз наукових публікацій, присвячених різним напрямкам обраної теми. Постать Івана Мазепи входила до кола наукових інтересів багатьох іноземних вчених, серед яких В. Вінтрауб, К. Кочегаров, Г. Санін, Дж. Сьєдіна, Т. Таїрова-Яковлєва та інші. Щодо стану наукової розробки теми у вітчизняному науковому середовищі – загальні аспекти іконографії вивчали Я. Іщенко,

Л. Маркітан, С. Оляліна й Д. Степовик. Іконографію зображень багатьох представників козацької верхівки досліджено В. Горленком, Д. Бантеш-Каменським, О. Ковалевською, М. Костомаровим, О. Лазаревським, О. Левицьким, О. Некрасовим, С. Масловим, Ф. Уманцем та іншими науковцями.

Зображення Богдана Хмельницького вивчали С. Білан, В. Власов, М. Грушевський, О. Грушевський, В. Жолтовський, В. Заруба, В. Індутний, В. Овсійчук, П. Попов, О. Походяща, Д. Ровинський, А. Сокульський, В. Ястребов та інші вчені.

Іконографічні особливості зображень Івана Мазепи досліджено С. Білоконем, М. Журбою, М. Забоченем, О. Ковалевською, М. Мухіним, В. Січинським, С. Павленком, Т. Цявловською. Іконографію образів Івана Скоропадського вивчали, зокрема, О. Гуджій, О. Ковалевська, Т. Коструба, Л. Мельник, Н. Павлусенко, І. Ситий, Г. Святець.

З'ясовано, що попри доволі велику кількість наявних праць, охоплених періодом ХІХ – початку ХХІ століття, на даний час немає єдиного дослідження, в якому комплексно проаналізовано іконографічні особливості зображень 3 гетьманів – Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського як визначних представників окремих історичних періодів.

Мета дослідження – проаналізувати особливості іконографії зображень Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського задля з'ясування стилістичної єдності та відмінності в зображеннях кожного з них.

Щоб реалізувати мету, було сформульовано ряд **завдань**:

- вивчити ступінь наукової розробки теми;
- знайти та систематизувати твори образотворчого мистецтва – як приналежні до періодів життя гетьманів, так і сучасні інтерпретації їхніх зображень;
- охарактеризувати особливості іконографії Богдана Хмельницького;
- вивчити іконографію зображень Івана Мазепи;
- з'ясувати іконографічні особливості портретів Івана Скоропадського;

- виявити варіативність, тенденції подібності й відмінності в іконографії зображень зазначених гетьманів;
- прослідкувати зміни у візуальному виразі образу гетьманів протягом XVII – початку XXI століття.

Об’єкт дослідження – іконографія зображень українських гетьманів.

Предмет дослідження – трансформація іконографії зображень гетьманів в образотворчому мистецтві в різні історичні періоди.

Методологічну основу дослідження склали дослідницькі методи, необхідні для вирішення завдань. Це історичний метод, джерелознавчий метод, метод мистецтвознавчого аналізу, класифікації й теоретичного узагальнення, структурно-системний метод. Робота базується на комплексному підході до джерел та методів аналізу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період XVII – XXI століття, від часів діяльності Богдана Хмельницького, Івана Мазепи й Івана Скоропадського, і до періоду сучасності, коли дані про портретні зображення гетьманів як лідерів української нації в різні часи є особливо актуальними та з’являються їхні портрети у виконанні сучасних художників.

Джерельну базу дослідження склали твори образотворчого мистецтва-зображення гетьманів – твори іконопису, живопису та графіки, скульптури. А також, архівні матеріали, наукова література, історичні документи, аудіовізуальні джерела.

Наукова новизна дипломного дослідження полягає в тому, що вперше в українському науковому середовищі здійснено спробу комплексно проаналізувати іконографічні характеристики, тенденції, спільність та відмінність 3 видатних українських гетьманів – Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського, з урахуванням того, що іконографія останнього майже не представлена в українській науці. Виявлено зміни й трансформацій образів гетьманів протягом історичного періоду від XVII до початку XXI століття, що дозволило відстежити еволюцію сприйняття гетьманської

влади та ідентифікувати ключові моменти, які вплинули на репрезентацію цих постатей в образотворчому мистецтві.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Матеріали даної роботи можуть бути корисними як для подальших наукових досліджень, так і для розуміння значення образотворчого мистецтва в контексті історії та культури України. Напрацювання мають потенціал для того, щоб стати основою для подальших досліджень у галузі мистецтвознавства, музеєзнавства, архівної справи, філософії, культурології та історії України. Інформація, отримана в результаті цього дослідження, може бути використана як основа розробки профільних освітніх програм, музейних експозиційних концепцій, лекцій та екскурсій.

Апробація результатів дослідження була здійснена під час II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні» м. Київ, 23 – 24 березня 2023 року; Міжнародної наукової конференції «Дослідницька робота у сучасному світі», м. Київ, 2 квітня 2023 р.; II Міжнародної наукової конференції «Стратегічні напрямки розвитку науки: фактори впливу та взаємодії», м. Рівне, 07 квітня 2023.

Опубліковані тези: Аналіз історіографії досліджень образу гетьмана Івана Мазепи. Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні : матеріали II Всеукр. наук. конф., м. Київ, 23-24 бер. 2023 р. Київ, 2023. С. 30-32.

Структура дипломної роботи. складається зі вступу, 3 розділів, висновків; 3 додатків (77 рисунків). Список джерел включає 91 найменувань літератури. Загальний обсяг роботи 141 сторінка.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія іконографії українських гетьманів в образотворчому мистецтві XVII – початку XXI століття

Аналіз історіографії теми дипломного дослідження є важливим кроком у розкритті проблематики іконографії гетьманів у вітчизняному образотворчому мистецтві. Адже це дає змогу з'ясувати міру інтересу науковців до даної теми та ступінь її наукового вивчення.

Спершу варто розглянути безпосередньо питання терміну іконографії. Згідно трактування Д. Степовика, іконографія – це «...перелік, опис, систематизація зображень певної особи (напр., портретів Т. Шевченка), події (весільного обряду в Україні), сюжету (виноградного грона у натюрмортах), місцевості (архітектурних пам'яток Києва); відрегульовані Церквою правила, настанови, приписи зображення святих осіб на іконах, персонажів Біблії та історії Вселенської Церкви, канонізованих як святих угодників Божих» [31]. С. Оляліна сформулила теоретичні й практичні аспекти іконографії як навчальної дисципліни в однойменному навчальному посібнику [32].

Іконографію як спеціальну історичну дисципліну розглядають Я. Іщенко та Л. Маркітан. Згідно їхніх висновків, предметом дослідження даної дисципліни є певний тип джерел, інформація в яких збережена у вигляді зображень. У зв'язку з цим, «Об'єктом дослідження іконографії виступають твори живопису, графіки, іконотворчості, скульптури, прикладного малярства тощо» [34].

Українська іконографія йде своїм корінням від православної християнської традиції, тому зображення цих історичних постатей має свої особливості. Наприклад, зображення Івана Мазепи виконується в основному у формі іконостасів в православних храмах, де він втіленням справедливого гетьмана, який відстоював волю та права українського народу. Богдан Хмельницький

зображується як на коні, який керує військом, або як батько народу, який відстоював інтереси своїх підданих.

Історіографія іконографії українських гетьманів розташовується на перетині різних гуманітарних наук (історії, мистецтвознавства, філософії тощо). Тому вивчення цих тем дозволяє виявити різні аспекти зображення та інтерпретації діяльності цих визначних постатей української історії. Дане дослідження передбачає аналіз іконографії портретів 3 визначних гетьманів – Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського.

Оскільки саме їхні візуальні зображення в образотворчих джерелах або їхній опис в писемних джерелах представлені значною мірою. І, в той же час, зображення одного й того ж із вищезазначених гетьманів зазвичай відрізняються. Такі розбіжності не могли залишитись поза увагою науковців та стали одним із напрямків досліджень, хоча доволі нечисленних.

Одними з перших праць, присвячених іконографії зображень козацької верхівки (у першу чергу, гетьманів) були праці М. Костомарова, Ф. Уманця, Д. Бантеш-Каменського. Ці вчені, в загальному характеризуючи цю постать, внесок в історію України, робили спроби й аналізу різних портретних зображень. Історик та громадський діяч М. Грушевський спільно з О. Грушевським опублікували статтю про один із портретів Богдана Хмельницького.

У 1844 році за матеріалами зібрання відомого портретного видавця і колекціонера П. Бекетова в Москві було видано «Изображение людей знаменитых или чем-нибудь замечательных по рождению или заслугам Малороссии», до якого увійшло 42 гравійованих портрети, в тому числі, й зображення Богдана Хмельницького.

Протягом 1870 – 1980-х років портрети видатних полководців досліджував історик мистецтва Д. Ровинський. У 1872 році він видав «Словарь русских гравированных портретов», де надав дуже стислі відомості про 16 гравірованих портретів Богдана Хмельницького [12,171]. Із часом вчені зібрали багато нового матеріалу та обробили його. Посмертна праця Д. Ровинського – 4 томи «Подробного словаря русских гравированных портретов» (1886 – 1889 роки); 3-й

том цього видання містить дані про 23 гравіровані портрети видатного гетьмана, розташовані в хронологічному порядку.

Значним внеском в питання вивчення зображень гетьманів стали численні публікації в газеті «Київська старовина» в кінці 80-х – 90-х років XIX століття. Зокрема, О. Лазаревського, О. Левицького, В. Горленка, які вивчали історичний шлях та портретні зображення гетьманів, у тому числі, й Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. У цих матеріалах, які були проілюстровані портретними зображеннями, містилась інформація бібліографічного характеру про видатних діячів козацької доби. В. Ястребов та О. Левицький у цьому ж виданні писали про складність атрибуції зображення Богдана Хмельницького.

У 1882 році на сторінках «Київської старовини» була опублікована стаття «К портрету Хмельницького». Коротко викладено загальновідоме на той час про олійні та гравіровані портрети полководців того часу. Основна увага – до портрету цього гетьмана та інформація про колекцію мецената В. Тарновського з детальним аналізом композиції полотен та історії їх надходження до колекції [35, 226–231].

У текстах Тарновського дуже пильна увага приділялась образотворчому мистецтву та живопису. За допомогою цієї інформації та цих робіт, В. Бец та В. Антонович написали монограму «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах» (1883 рік). Вона містила дані про зображення 9 українських гетьманів, у тому числі, й Богдана Хмельницького. Наприклад, портрет із зібрання В. Тарновського, гравюра В. Гондіуса, портрет роботи польського митця Я. Матейка з варшавського журналу «Kłosy» та 5 гравюр з колекції М. Милорадовича (гравюри з твору «Re Rev» та «Історії ...» А. Брахелія, 3 копії з роботи В. Гондіуса).

У 20-х роках XX століття вивчення іконографії козацької верхівки актуалізувалось: при Всеукраїнській академії наук було створено Кабінет українського мистецтва, фахівці якого займались збором даних про портрети козацької старшини та писали наукові матеріали про іконографію даних зображень (О. Некрасов, С. Маслов та інші).

Найбільша увага приділялась іконографії Богдана Хмельницького, Петра Конашевича-Сагайдачного та Івана Мазепи. У 1932 році було видано працю історика Т. Коструби «Гетьман Іван Скоропадський (1708 – 1722)», де аналізу його зображень майже не приділялось уваги.

П. Попов, відомий мистецтвознавець в 20-і роки ХХ століття працював в Лаврському музеї. Ознайомившись з великим обсягом видань (колекція дощок-гравюр українських друкарень XVII – XIX століть у Лаврському музеї, зібрання українських гравюр з інших музеїв СРСР, архів Києво-Печерської Лаври), він написав вагому працю «Словник українських граверів». Проте, вона не була опублікована. У 1926 р. було випущене її спеціальне видання «Матеріяли до словника українських граверів» [18,54].

П. Попов оприлюднив дані про 3 варіанти портрета Богдана Хмельницького авторства В. Гондіуса. На думку автора, «існування портрета Б. Хмельницького роботи на міді кращого на той час майстра, до того ще в кількох варіантах, свідчить, з одного боку, про популярність Хмельницького, а з другого – те, що гравюри на міді українці бачили ще за кілька десятиліть до того, як їхньою технікою потім опанували вже власні українські майстри» [12, 30–31].

Із кінця 20-х до кінця 80-х років ХХ століття почало з'являтися все більше праць на дану тему, але вони мали переважно прорадянське ідеологічне забарвлення. Праці, присвячені Богдану Хмельницькому, Івану Мазепі й Івану Скоропадському в цей період набули значного поширення в радянському публічному науковому просторі, а деякі зберігались приватно.

Так, важливу роль відіграють напрацювання Т. Цявловської й С. Білоконя, які в приватному порядку листувались щодо даної теми ще в кінці ХХ століття. Ці цінні матеріали були оприлюднені лише на початку ХХІ століття й заповнили деякі пробіли у вивченні зображень Івана Мазепи.

У 1958 році було презентовано працю В. Жолтовського «Визвольна боротьба українського народу в пам'ятках мистецтва XVII – XVIII століть», в якій вчений проаналізував окремі гравюри, на яких зображено Богдана Хмельницького [26]. Через 20 років вчений презентував іншу працю, присвячену

українському живопису XVII – XVIII століть, де також приділив окрему увагу портретам цього видатного гетьмана [27]. Так, тут міститься інформація про твір «Богдан з полками». На думку дослідника, ця картина не мала аналогів серед відомих пам'яток живопису XVII – XVIII за своїм композиційним рішенням [7, 302].

У XX столітті іконографію образу Богдана Хмельницького вивчали також В. Заруба, В. Овсійчук, А. Сокульський та інші. У своїх наукових роботах «Український портретний живопис XVII – XVIII століть. Проблеми становлення та розвитку» (1969 рік) та «Українське мистецтво другої половини XVII – XVIII століть» (1981 рік) П. Білецький приділив увагу гравюрі В. Гондіуса, картині «Богдан Хмельницький з полками», іконі «Покров Богородиці» кінця XVII ст., ктиторському портрету гетьмана з Медведівського монастиря. П. Білецький відзначив, що гравюра В. Гондіуса вважалася найбільш достовірною [4,16; 2,58], а прототипом для неї міг бути малюнок А. Вестерфельда [4,17; 2,59]. Картину «Хмельницький з полками» вчений вважав своєрідною ілюстрацією до відомої драми «Милість Божія ...», написаної 1728 р. [3, 63].

Слід відзначити й праці, видані українською діаспорою, присвячені аналізу портретів Богдана Хмельницького й Івана Мазепи. Так, М. Мухін, перебуваючи в Чехії, вивчав згадки про Івана Мазепу в творах світової літератури та мистецтва [18; 54]. В. Січинський в Польщі досліджував гравюри, створені на честь Івана Мазепи, а також, його гравіровані портрети [7; 23] О. Оглоблин в США вивчав добу правління цього гетьмана.

Варто окремо виділити видання «Мазепа. Збірник» (Варшава, 1938 рік), за редакцією мовознавця і дипломата Р. Смаль-Стоцького, в якому видатні науковці Я. Токаржевський-Карашевич, В. Біднов, Д. Дорошенко, Б. Крупницький, Іє. Сойко, О. Лотоцький, М. Андрусак, В. Січинський, О. Пріцак, М. Возняк дослідили історичну роль та значення Івана Мазепи, аналізуючи спомини та листування його сучасників вивчаючи в тому числі і шведські джерела [1; 2].

Варто зазначити, що тема іконографії Івана Мазепи майже не входить до кола наукових інтересів іноземних вчених. Фрагментарно вона згадується в

працях таких науковців, як В. Вінтрауб, К. Кочегаров, Г. Санін, Дж. Сьєдіна, Т. Таїрова-Яковлєва та інших.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується накопиченням матеріалів про іконографію зображень як кількох персоналій, так і окремих гетьманів, що свідчить про поступове відкриття все більшої кількості зображень. З-поміж інших, в 1988 році В. Власов здійснив короткий огляд портретного зображення Богдана Хмельницького. У 1993 році В. Власов склав соціально-політичний портрет цього гетьмана, керуючись спогадами сучасників, офіційними документами й аналізом зображень [14; 34].

Масштабними є дослідження О. Ковалевської, присвячені загальним аспектам іконографії Івана Мазепи в образотворчому мистецтві ХХ – початку ХХІ століття та її окремим питанням [41]. У статті Т. Лютої іконографічне зображення Богдана Хмельницького в контексті іконографії ікони Покрови Божої Матері, на якій наявний портрет гетьмана (ХVII століття) [51].

У науково-популярному руслі вченою окремо охарактеризовано зовнішність і мистецькі образи Івана Мазепи [43]. На думку українського історика Михайла Журби, портрети та гравюри які дійшли до наших днів, на жаль, не передають риси обличчя та внутрішній стан цієї людини [1].

Загальні питання історіографії Івана Мазепи висвітлив М. Забочень. [28]. С. Павленко також проаналізував зображення Івана Мазепи, але тільки ті, що окреслені періодом кінця ХVII – початку ХХ століття [58].

Іконографія Івана Мазепи частково була втілена на сторінках проекту видавництва «Темпора» під назвою «Гетьман», який побачив світ у 2009 році. Оскільки загальна мета цього проекту була значно ширшою, ніж просте відображення образу І. Мазепи у творах літератури та мистецтва, нагромаджений візуальний матеріал був проаналізований та вибірково представлений на сторінках окремих розділів цього двотомника.

Відповідно до виробленої структури другого тому «Гетьмана» перевага надавалася опису творів графіки (гравюри кінця ХVII та початку ХVIII століття, літографії ХІХ століття), живопису (ХVIII – ХІХ століття) та монументальної

скульптури (пам'ятники та пам'ятні знаки) (XX – початку XXI століття). Отже, загальна сукупність виявлених творів митців періоду сучасності переважно залишилася непрезентованою. Так виникла думка про своєрідне продовження тієї роботи. Тому в 2009 році було видано 2-й том даної праці.

Стилістичне дослідження портретів Богдана Хмельницького здійснили В. Індутний та О. Походяща, представивши підсумки дослідницької роботи, що полягала в порівняння спільності іконографічних особливостей портретів гетьмана. Це дало змогу частково виявити авторські доповнення в портретах [33].

Праця С. Білана присвячена картині «Хмельницький з полками». За словами вченого, це є перша ювілейна картина української держави [43]. Цінним є видання «Україна – козацька держава», яке містить дані про понад 50 портретів Богдана Хмельницького, які зберігаються в музеях різних українських регіонів.

Насьогодні існує всього кілька праць, які б детально охарактеризували іконографію Івана Скоропадського. У наявних дослідженнях ця інформація подається пунктирно. Наприклад, в дослідженнях О. Гуржія [21], Л. Мельник. О. Ковалевська в своїй фундаментальній праці «Таємниці козацьких портретів» аналізує реальні й вигадані елементи образу Івана Скоропадського [42].

Г. Святець, наукова співробітниця Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького проаналізувала парні портрети родини Івана та Анастасії Скоропадських, в якій звернула увагу на те, що «На сьогоднішній день відомо про три варіанти парних портретів родини Скоропадських: в Гамаліївському монастирі, Сумському художньому музеї та Національному музеї історії України» [71].

Акцент на історико-соціальному портреті Івана Скоропадського робить І. Ситий [16]. Цікавим є досвід художниці Н. Павлусенко, яка в наш час створила портрет цього гетьмана, керуючись іконографічними засадами його прижиттєвих зображень, аналізуючи праці про його історичний шлях та консультуючись з істориком вбрання С. Шаменковим [63].

На даний час помітна тенденція відсутності комплексних праць з історіографії українських гетьманів, де з врахуванням хронологічного принципу, систематизовано й проаналізовано всі образотворчі джерела цієї теми. О. Ковалевська з цього приводу зазначає, дослідивши стан вивчення іконографії гетьманів в ХІХ – на початку ХХІ століття, що наявний факт «розкиданості» тих публікацій, в яких в історико-іконографічному контексті вивчається образ того чи іншого гетьмана. А також, наголосила на обмеженому доступі до портретних зображень, їх втрати в вирі історичних подій, наявності великої кількості стереотипів щодо зовнішнього вигляду гетьманів. Тому це, на думку вченої, на початку ХХІ століття робить більш складним процес дослідження іконографії верхівки козацтва [43].

Тобто, на даний час є проблема, яка полягає в недостатньому рівні й кількості опрацюванні образотворчих джерел, оскільки вкрай низькою є кількість збережених образотворчих пам'яток досліджуваного періоду (ХVІІ – ХVІІІ століття), тому що переважна більшість портретів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи й Івана Скоропадського є копіями, виконаними в пізніші періоди. Також доволі складно виявити нові портрети, оскільки науковці не мають доступу до музейних фондів (особливо, в регіональних музеях), де можуть зберігатись ці зображення.

1.2. Методологія та джерельна база дослідження

При написанні дипломної роботи було враховано необхідність застосування міждисциплінарного підходу у розв'язанні поставлених завдань. Оскільки тема атрибуції зображень українських гетьманів знаходиться на перетині історії, мистецтвознавства, філософії, історіографії та музеєзнавства. Тож, такий підхід дозволив вивчати обрану тему різнобічно.

Принципи історизму, системного й комплексного вирішення проблематики дипломної роботи дали змогу вибудувати послідовний дослідницький шлях і у правильному порядку викласти матеріал. Принцип

історизму був пріоритетним та передбачав вивчення інформації в хронологічному порядку, згідно періодів життя й діяльності гетьманів. Системний підхід дав змогу вивчати портретні зображення гетьманів не лише як твори образотворчого мистецтва, а й як цінні джерела історичної інформації.

У ході дослідження було застосовано ряд як загальнонаукових, так і спеціальних теоретичних та емпіричних наукових методів. Історичний метод дав змогу вивчити іконографію гетьманів України в образотворчому мистецтві з врахуванням того, що портрети створювались в різні історичні періоди, коли іконографія та загальна художня манера мала свої індивідуальні характеристики.

Метод мистецтвознавчого аналізу був одним із найважливіших, оскільки давав змогу виявити шляхом вивчення стилістичних особливостей зображення, до якого періоду належить той чи інший портрет. Також це давало змогу детально та різнобічно, з врахуванням окремих прикладних аспектів мистецтвознавчої науки (аналізу, атрибуції, систематизації зображень), аналізувати особливості іконографії портретів.

Вивчення портретів з врахуванням цього методу дало змогу утвердитися в висновку, що в кожному з них закладені іконографічні тенденції, чітко притаманні тому історичному часовому проміжку, в яких вони були створені. У цьому переконанні допоміг утвердитись і порівняльний метод, що застосовувався при вивченні іконографії різних зображень однієї історичної постаті.

Джерелознавчий метод використовувався для фахового аналізу бази джерел. Структурно-системний метод аналізу та метод класифікації дозволив вивчати іконографію портретних зображень в межах окремих груп джерел. Також це дозволило скомбінувати теоретичний матеріал, базу джерел з історичними даними, завдяки чому дипломне дослідження виконане не лише в мистецтвознавчому, а й в історико-хронологічному контексті. Із метою підведення підсумків наукової роботи, взято до уваги метод теоретичного узагальнення.

Таким чином, застосування ряду загальних та спеціальних дослідницьких методів і принципів сприяло вирішенню проблематики іконографії гетьманів України в образотворчому мистецтві XVII – початку XXI століття, завдяки чому було досягнуто власних теоретичних напрацювань.

Здійснення дослідження базувалось на джерельній базі, яку було класифіковано згідно видової приналежності та поділено на кілька груп. Перша група – це образотворчі джерела. Тобто, твори живопису й графіки, скульптури, які є портретними зображеннями гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та Івана Скоропадського. Саме аналіз цих зображень дав змогу візуально виявити особливості іконографії гетьманських портретів різних часів.

Дана група поділяється на кілька підгруп:

- оригінали та копії творів, представлені в експозиції Музею гетьманства (м. Київ), Національного музею історії України (м. Київ), Національного заповідника «Києво-Печерська лавра» (м. Київ), Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана (м. Чернігів), Сумського обласного художнього музею імені Н. Онацького (м. Суми);
- копії зображень в друкованих наукових матеріалах з Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Музею гетьманства;
- копії зображень з оцифрованих друкованих матеріалів.

Другу групу складають писемні джерела. Ця група, у свою чергу, поділяється на кілька підгруп:

- результати наукових досліджень (статті, дисертації, монографії тощо);
- архівні документи: літописи, спогади сучасників тощо. Відповідно, розподілені на ті, які належать прихильникам та друзям гетьманів або тих осіб, які з політичних або інших міркувань зневажливо й упереджено ставилися до того чи іншого гетьмана;
- художня література та поетичні твори. До них, зокрема, належить поема Дж. Байрона «Мазепа».

Третьою групою джерел, використаних в даному дипломному дослідженні, є аудіовізуальні. До них належать художні й документальні

кінофільми, відзняті за мотивами художніх творів про гетьманів (на прикладі І. Мазепи) та аудіо- й відеолекції науково-популярного спрямування.

Виявлена кількість джерел з іконографії гетьманів України свідчить про недостатній рівень опрацьованих візуальних джерел, що пояснюється низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних причин. Перші полягають у тому, що в Україні збереглося не так багато автентичних пам'яток портретного жанру XVII – XVIII століть. Більшість зображень, що переважно зберігаються в фондах вітчизняних музеїв, являють собою різноякісні копії, виконані наприкінці XVIII – протягом XIX століть. І через те стверджувати про справжні зображення і їх достовірність дуже складно.

Крім того, низка з них є важкодоступними, оскільки, як зазначено вище, перебувають не в експозиціях музеїв, чи у каталогах бібліотек, а у фондах цих установ, куди доступ вкрай обмежений. Із цієї причини навіть співробітникам цих структур іноді складно розшукати потрібне зображення або дати вичерпну відповідь на питання про те, що це за зображення, звідки воно походить тощо.

Висновок до розділу 1.

У даному розділі здійснено аналіз історіографічної бази, присвяченої дослідженню окремих аспектів та комплексного бачення іконографії гетьманів XVII – початку XXI століття в українському мистецтві – Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та Івана Скоропадського. Виявлено, що образ Івана Мазепи в українській науці вивчений найбільше. Найменше ж праць, присвячених історіографії зображень Івана Скоропадського. З'ясовано, що перші спроби вивчити історіографію їхніх зображень були здійснені в XIX столітті. У XX та на початку XXI століття помітною є тенденція зростання зацікавлення все більшого кола вчених цим питанням. Серед них – О. Гуржій, М. Забочень, О. Ковалевська, Л. Мельник, Г. Святець та інші.

Описано наукові методи, які було застосовано під час дослідницької діяльності. Це історичний, порівняльний та джерелознавчий методи, структурно-системний метод, мистецтвознавчий аналіз, метод класифікації й

теоретичного узагальнення. Дослідження велось послідовно, з урахуванням принципу історизму, системного й комплексного розв'язання проблематики, завдяки чому матеріал викладено в правильній хронологічній послідовності та логічно вибудовано в окремі інформативні блоки.

Виокремлено 3 групи джерел, на основі аналізу яких і було здійснено дане дослідження: образотворчі, писемні, аудіовізуальні. Кожна з цих груп слугувала базою для отримання цінних фактологічних матеріалів, які в подальшому було проаналізовано й зроблено ряд відповідних теоретичних узагальнень.

РОЗДІЛ 2. ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЬМАНІВ ТА ЇХНЯ АТРИБУЦІЯ

2.1. Загальні аспекти іконографії гетьманських зображень

Вивчаючи надбання українського образотворчого мистецтва та життєво-політичний шлях видатних українських гетьманів, які залишили слід в історії, доцільно поглянути на ці 2 напрямки під одним, об'єднуючим поглядом. На наше переконання, цю функцію може виконати саме іконографія. Даний термін, як зазначає С. Оляліна, має грецьке коріння та походить від слів «εἰκόν» – «зображення», «образ» та «γράφω» – «пишу», «креслю», «малюю». За її словами, це «канонічна система зображення будь-яких персонажів або сюжетних сцен» [31, с. 4].

Головними іконографічними принципами є «повторюваність характерних рис архетипу, або прототипу, і збереження того ж смислового змісту при повторенні». Іконографія притаманна як світському, так і релігійному мистецтву, де кожен зображуваний елемент містить певне смислове й символічне навантаження. У цьому випадку «...канони і типи зображення є засобами дефініції і розрізнення, які застосовуються до даного образу» [31, с. 4].

Вчена стверджує, що той чи інший іконографічний тип «...фіксує не лише характерні риси, атрибути персонажа, а й особливості його внутрішнього образу, повідомляючи про значення даної особистості в релігійній системі або про її історичну роль, тобто доносить до глядача все те, що лежить в основі шанування святого або історичного обличчя. Грунтуючись на реальному портретному образі, Іконографія, як правило, ідеалізує образ» [31, с. 4].

Занурення в тему іконографії дозволяє дізнатись не лише про те, як виглядали гетьмани або як їх зображали, а й про події в країні та навіть її сусідів. Ознайомлюючись з описом гетьманів, можна було дізнатись і політичне та соціальне становище в їх оточенні, адже це сильно впливало на розуміння того, звідки ми маємо таку кількість творів іноземних митців. Звернувши увагу на

варіативність зображень гетьманів, можна дослідити можливі інтерпретації, ідейні засади та художні рішення, які використовувалися художниками.

Зображення гетьманів залежало від епохи, в якій вони правили, і від культурних традицій того часу. Зазвичай на портретах гетьмани зображувалися у тому вбранні, яке відображало їхній соціальний статус і політичне значення. У XVII столітті образи гетьманів у творах графіки, живопису й іконопису були стилізовані та уніфіковані.

До початку XVII століття портретні зображення гетьманів майже не збереглися. Перші портрети з'явилися вже за часів правління Богдана Хмельницького (Рис. 2, 8), наприклад, на іконах, на вітражах, монетах. Гетьманські зображення не тільки розповідають зовнішній вигляд правителів, але й мають певний ідеологічний зміст.

Наприклад, Богдана Хмельницького представляли як національного героя, борця за волю та незалежність українського народу. Портрети Івана Мазепи підкреслювали його освіченість та вміння управляти державою. Образи Івана Скоропадського втілювали дані про його освіченість та аристократизм.

На втілення образів гетьманів впливали релігійні та культурні традиції того часу. Наприклад, Богдана Хмельницького на іконах часто зображали поруч із ликом святого Миколая, який вважався покровителем гетьмана. Також могли бути присутні символи, що асоціюються з їхнім правлінням. Наприклад, корона, тризубець, меч, прапор та інші елементи.

У XVIII столітті портрети гетьманів були більш реалістичними та деталізованими. Так, Івана Мазепу зазвичай зображували у розкішному одязі з великою баранчиковою шапкою. Він тримав козацький меч або писанку в руках. Одним із прикладів зображень гетьманів у стилі романтизму може бути портрет Івана Мазепи художника Іллі Рєпіна. Тут він у вишуканому вбранні з намистом на шії, у руках тримає книгу та має задумливий вираз обличчя.

Ще одним прикладом є портрет Богдана Хмельницького, створений у 1904 році українським художником М. Врубелем. Він зображений в

традиційному вбранні козацького гетьмана, з китицею на козирку шапки та з рукою на мечі. Обличчя гетьмана виражає рішучість та витривалість. Також можна згадати портрет Івана Скоропадського, створений О. Мурашком. Тут Скоропадський у вбранні гетьмана, з малиною хусткою на голові та з іконкою у руках. Художній твір виконаний у м'якій пастельній манері.

У ХХ столітті гетьманів представляли в різних художніх стилях, включаючи реалізм, символізм та модернізм. Наприклад, гетьманські монументи були в стилі соцреалізму. У сучасній іконографії гетьмани зображуються у різних стилях. У загальному, вони є джерелом інформації для вивчення історії та культури України, а також становлять частину національної спадщини.

Узагальнюючи, зображення гетьманів у ХХ – на початку ХХ століття, варто зазначити, що вони є більш реалістичними та деталізованими, замість того, щоб бути стилізованими та ідеалізованими, як їхні прижиттєві портрети. Вони були представлені у повсякденному житті, а не тільки як лідери та герої.

У живописі та скульптурі гетьмани інколи були зображені у повсякденному житті, а не тільки в якості лідерів та героїв. Наприклад, на багатьох живописних полотнах та скульптурах, митці показували їх у звичайних ситуаціях, таких як їхня повсякденна робота, спілкування з людьми та інші. У графіці зображення гетьманів були більш деталізованими та реалістичними, зокрема, у портретах та історичних епізодах. Наприклад, на гравюрах та ілюстраціях були зображені битви, наради, та інші події, пов'язані з гетьманами.

Образній різноманітності портретів, як відомо, відповідало те, що в різні часові проміжки, митці бачили гетьманів по-різному. Із часом можливим для митців стало додавання свого бачення гетьмана через суб'єктивне розуміння цілей, обставин, культури та характеру тих часів. Художники намагались додавати свою творчу точку зору до образу та моментів атрибуції – одягу, прикрас, зброї, владної символіки тощо.

Досліджуючи портретні зображення, слід зауважити, що художники не ставили собі за мету передати фотографічну точність зображуваного. Художній

портрет прагнув, тримаючи фокус на обличчі людини, відобразити її психологічний стан, підкреслити соціальний статус, значимість для історичної епохи.

Через доволі розповсюджені відмінності зовнішнього вигляду в багатьох портретах одного й того ж гетьмана, можна припускати, що автори в той час робили більший акцент на передачі характеру, аніж копіювання обличчя. У багатьох випадках, можна спостерігати текстові описи, які доволі чітко характеризували те, що ми можемо бачити на портретах, проте зовнішність не завжди відповідає дійсності.

У науковців немає чіткої впевненості в тому, що прижиттєві портрети написані з натури. Тобто, достеменно невідомо, чи безпосередньо об'єкт нашого дослідження позував художнику і взагалі, чи художник коли-небудь бачив зображуваного на власні очі. У цьому випадку ми можемо звернутися за допомогою до літописів чи щоденників осіб, близьких до персонажа. Якщо ж така інформація відсутня, то можна опиратися на спогади людей, які були просто знайомі з тим чи іншим гетьманом, чи зустрічались із ним хоча б раз.

Це так званий словесний портрет. Основні принципи аналізу словесного портрету полягають, в першу чергу, в науковому обґрунтуванні системи опису зовнішніх рис людини та її характеру. Словесний портрет допомагає впорядкувати та уніфікувати інформацію про зовнішність людини. Відповідно, можна визначити типові прикмети зовнішності та її елементів для подальшого відтворення описувань різними людьми.

Серед основних елементів варто відокремити опис голови, обличчя (анфас і профіль), окремих частин тіла зі значенням їх величини, зріст, поставу, ходу. Опису має бути притаманна оптимальна об'єктивність, а це означає, що він має відповідати ототожненню описаної людини для його атрибуції на портретах. Для аналізу в нашому дослідженні використані короткі інформативні словесні портрети, що містять загальну, фізичну та емоційну характеристику зовнішності та особливі прикмети, які індивідуалізують людину.

2.1. Зображення Богдана Хмельницького

Спершу, варто проаналізувати історичний аспект і роль зображень Богдана Хмельницького (1595 – 1657 роки) (Рис. 5, 7) в українському образотворчому мистецтві. Він гетьманував із 1648 по 1657 роки. Впродовж усього свого правління, Богдан Хмельницький надійно закріпив за собою образ, який відображається в нашій голові при згадуванні гетьмана.

Він став настільки популярним ймовірно через вдале співвідношення до образу, який усталений на сьогоднішній день. Або ж, через силу волі та характер гетьмана, стилістику одягу, що дійшло до наших днів завдяки писемним джерелам. Тож, тепер пересічні українці розуміють, що за кам'яним виразом його обличчя ховається багато емоцій. Цей момент і намагались передати митці (кожен по-своєму). Проте всі вони приходили отримували майже один і той же результат. Сильний характер гетьмана уособлює погрудний портрет гетьмана авторства Я. Матейка (Рис. 16) та В. Масютина (Рис. 18).

Картини, пов'язані з Богданом Хмельницьким, часто зображають його в якості центрального персонажа, який втілює силу, мужність та лідерство (Рис. 9 –12). Ці твори художньо передають епоху, в якій жив гетьман, а також показують його значення для українського народу. До таких робіт належать праця М. Івасюка «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва», або ж картина польського художника Я. Матейка «Богдан Хмельницький з Тугай Беєм під Львовом» (Bohdan Chmielnicki z Tułaj-bejem pod Lwowem) та портрет гетьмана (Рис. 17).

Зважаючи на те, що на сьогоднішній день збереглося понад 50 портретів гетьмана Богдана Хмельницького, інколи важко зрозуміти, якою ж насправді була його зовнішність. Однак можна стверджувати, що найточніше її відтворив на своїй гравюрі гданський майстер В. Гондіус (Рис. 1), адже створив він її ще за життя гетьмана.

Тонкі брови на втомленому обличчі підкреслюють відкритий і водночас владний погляд темних очей. Високе чоло, трохи задовгий ніс, закручені донизу

вус, міцно стулені тонкі губи, неважке, але круто зрізане підборіддя. До цього можна додати свідчення сучасників, які відзначали, що Богдан Хмельницький був вище середнього зросту, мав міцну будову тіла – був «широкій у кістках». Поведінка гетьмана засвідчувала його холеричний темперамент, який досить часто проявлявся в рисах його характеру, так чи інакше впливав на його вчинки та дії.

Ті, кому доводилось спілкуватись з ним, звертали увагу на тонкий розум, ерудицію, вміння передбачати розвиток подій, сталеву волю гетьмана. Сучасні історики зазначають, що Богданова різкість у судженнях і запальність у розмові поєднувалися з м'якістю і привітністю, дотепність – з лукавством і мстивістю, доброта – із суворою вимогливістю і навіть жорстокістю. У його характері поєдналися відчайдушна сміливість і холоднокрровна обачність, принциповість, що межувала з упертістю, й готовність до компромісу. Можна припустити, що це була цілісна, але водночас суперечлива натура.

Про темпераментний, але разом з тим і поступливий характер гетьмана свідчить такий факт. У серпні 1648 року до Богдана Хмельницького прибули польські послы. Спочатку він погрожував їм смертною карою за те, що вони перед ти писали до нього «неучтиві» листи. Однак уже наступного він вибачався за свої дії. Холеричність Богдана також засвідчували російські послы В. Бутурлін і В. Михайлов.

Вони повідомляли царю в 1657 році, що гетьман дуже невдоволений міжнародною політикою Московії: «А гетьман Богдан Хмельницький як шалений, який з розуму зійшов, заволав і мовив: «... уже діти, про те не печальтеся! Я то відаю по тому вчинити – треба відступитися від руки царської величності». І запалився так, як не годиться православним християнам поступати».

Джерела засвідчують, що в жовтні 1653 року в Чигирині Богдан Хмельницький власноручно «вийняв шаблю і порубав черкаського полковника Єська» за неповагу, виявлену до гетьмана. Цікаво, що відразу після прикрого

випадку «гетьман до козаків поклонився тричі до землі й велів їм дати бочку меду». Отже, як бачимо, жорстокість (хоч і необхідна) межувала в даному випадку з деякою м'якістю характеру володаря України.

Сильний і вольовий характер гетьмана проявлявся в багатьох життєвих ситуаціях. Коли в червні 1657 р. до Чигирини приїхали послы від Шведського королівства, то вже тяжко хворий Богдан Хмельницький, як свідчив посол, «незважаючи на свою слабкість, велів перенести себе туди (до кімнати переговорів), щоб мати можливість для розмови».

Далі представник Швеції дивувався тому, що гетьман у такому важкому стані «привітав мене дуже люб'язно і випив бокал за здоров'я Вашої Королівської Милості (Карла X Густава)». Невибагливість у побуті та скромність у поведженні Богдана Хмельницького підкреслювали багато сучасників, зокрема венеціанський посол А. Віміна, який зустрічався з гетьманом у 1650 та 1656 роках.

Підсумовуючи свої враження від зустрічей, він писав: «Усім, хто входить до кімнати, він тисне руку і всіх запрошує сідати, коли вони козаки. У цій кімнаті немає ніякої розкоші, стіни позбавлені всяких прикрас, за винятком місць для сидіння. У кімнаті знаходяться тільки грубі дерев'яні лави, вкриті шкіряними подушками... Дамаський килим простягається перед невеликим ліжком гетьмана, в головах його висить лук і шабля, єдина зброя, яку він зазвичай носить... Гетьман передбачливо прикрасив так своє житло, щоб пам'ятати про своє становище і не впасти в надмірну гордість. Може, в цьому він наслідує Агафокла, який, буди сином гончаря і досягши царської влади, звелів зробити собі стіл і поставець з глиняним посудом».

У різних містах України – зокрема, Києві, Нікополі, Хмельницькому, Черкасах – наявні скульптури, присвячені Богдану Хмельницькому. Кожна з них має свою унікальну історію та символіку й створена з метою вшанування пам'яті героя. Наприклад, пам'ятник Богданові Хмельницькому в Києві від скульптора М. Микешина, створеного в 1888 році. Пам'ятник Богданові Хмельницькому у

Нікополі був створений видатним скульптором І. Кавалерідзе у 1954 році. У м. Хмельницький В. Борисенко втілює у життя скульптурний образ гетьмана в 1993 році.

У кінематографі й театрі до образу Богдана Хмельницького звертались неодноразово. Один із найвідоміших фільмів в даному контексті – «Богдан Хмельницький» (1941 рік). Це український радянський історично-пропагандистський фільм режисера І. Савченка про життя гетьмана Війська Запорозького. Інший відомий фільм про Богдана Хмельницького – «Гетьман» (2015 рік) від режисера В. Ямбурського. Стрічка розповідає про трагічну любов гетьмана Богдана Хмельницького до молодої польки Гелени Чаплинської, що показало гетьмана з зовсім іншої, ліричної сторони.

Також образ Богдана Хмельницького інтерпретувался в театрі. Наприклад, у виставі «Богдан-Зіновій Хмельницький» у виконанні народного артиста України І. Миколайчука. У цій виставі гетьман зображений як воїн і політик, який бореться за незалежність України від Польщі. Не менш відомою є вистава «Богдан Хмельницький» від режисера-постановника О. Саркісянца, 2015 року. Епізоди героїчної драми яскраво розкривають образ гетьмана на тлі національно-визвольної війни українського народу.

У поп-культурі образ Богдана Хмельницького можна зустріти в багатьох іграх, які пов'язані з українською історією або бойовими діями. Серед них: «Cossacks: European Wars» – стратегічна гра, що дозволяє гравцеві очолити армію козаків та брати участь у різноманітних війнах, де гетьман згадується як один з керівників козацької повстанської армії; «Cossacks II: Napoleonic Wars» – ще одна стратегічна гра, що розгортається в період Наполеонівських війн, де є гетьман та козацькі повстання; «Mount & Blade: With Fire & Sword» – екшн-рольова гра, що діється в період війн Речі Посполитої, у ній можна взяти участь в боях проти козаків Богдана Хмельницького; «Age of Empires III: The WarChiefs» – стратегічна гра, де Богдан Хмельницький згадується як один з історичних лідерів, які можуть бути обраними гравцем; «Europa Universalis IV»

– історична стратегічна гра, яка дозволяє гравцеві керувати державою від 1444 до 1821 років, де Богдан Хмельницький згадується як один з визначних лідерів України та Польщі.

У всі часи, працюючи над образом гетьмана, художники використовували різні стилі та техніки, щоб відобразити всі ці риси особистості Богдана Хмельницького на полотні. Наприклад, С. Величко, як стверджують дослідники, зображав його у трохи карикатурній манері. Навпаки, в реалістичній манері гетьмана намагався представити В. Гондіус (Рис. 1, 13), який в своїх гравюрах зробив акцент на стійкому характері та виразних контурах обличчя гетьмана. У той же час, Н. Павлусенко, намагалась підкреслити мужні та зосереджені риси Богдана Хмельницького.

А С. Васильківський переймався його ростовим зображенням, а не акцентом на обличчі (Рис. 12). Зазвичай застосовувався реалістичний підхід до виконання деталей. Також художники вносили символічні елементи або метафори для передачі його характеру, боротьби та важливості його історичного спадку. У той же час, інколи сам художній твір символізував певне явище, процес чи подію. Як-от, картина Т. Шевченка «Смерть Богдана Хмельницького». Ця робота символізувала продовження українського роду та його непохитність.

Науковці XIX століття описували іконографію зображень цього видатного українця за наступною схемою: формат зображення (еліпс, чотирикутний еліпс; погруддя, пояс; ліворуч або праворуч), спосіб різьблення (ножем тощо), напис під портретом, розміри твору та, якщо можливо, ім'я гравера та книга, з якої був взятий портрет. Про полководця є коротка біографічна довідка [13, 2090–2095].

У 1898 році М. Грушевський та О. Грушевський опублікували дослідження про портрет Богдана Хмельницького. Автори поділили гравюри XVII ст. на 2 типи: I тип – гравюра В. Гондіуса 1651 року та створені на її основі портрети; II тип – гравюра 1683 року з видання «Elogii ...» та її інші варіації. На базі порівняння цих типів зображень М. Грушевський дійшов висновку, що портрет роботи В. Гондіуса є автентичним, а прототипом для нього послужила робота

«місцевого утвору» [5, 490–491]. Науковець В. Овсійчук вважає, що саме В. Гондіус поклав початок стилістичному зображенню гетьманів (Рис. 14, 15).

П. Жолтовський у праці «Визвольна боротьба українського народу в пам'ятках мистецтва XVII – XVIII століть» дослідив порядок створення зображень Богдана Хмельницького В. Гондіусом [6, 34–35], першоджерело для цієї гравюри [6, 36], українські різновиди зображень гетьмана [6, 39–41]. П. Жолтовський висловлював думку, що їх було створено саме під час укладення Білоцерківського мирного договору з поляками в 1651 році. Дослідник відзначив творчий підхід українських художників до гравюри В. Гондіуса.

Портрети Богдана Хмельницького є візуальними нарисами його воєнних подвигів, переговорів, а також ключових моментів його політичної кар'єри та життєвого шляху. Про це, наприклад, розповідає вже згадувана картина М. Івасюка «В'їзд Богдана Хмельницького до Києва». В окремих творах є елементи батальних сцен – зокрема, в роботі Ю. Саницького «Битва під Жовтими Водами».

Примітним є наступний факт: типова колірна гама одягу гетьмана є настільки усталеною, що по ній можна впізнати, хто саме зображений. Не зважаючи на те, що митці могли зображати як каптан, так і жупан на гетьмані, вони завжди виконувались у кількох кольорах – червоному, зеленому, коричневому, синьому. Іноді митці додавали чорний та білий колір, щоб урізноманітнити гаму кольорів.

Гетьман завжди зображався з вусами. Образ доповнювався обшитою хутром шапкою, делією, поясом, шаблею на поясі, гетьманськими клейнодами. Іноді художники додавали герб цього видатного гетьмана для достеменного розуміння, хто саме знаходиться на картині. Тобто, цей іконографічний опис підходить під класичне розуміння образу Богдана Хмельницького.

Проте поясне зображення не єдине, яке було притаманне для цих портретів. На початку XVIII століття він зображувався й в повний зріст. Це вже

є невеликим відходом від канону. Серед таких творів – «Іван Скоропадський та Богдан Хмельницький» (1728 рік) (Рис. 3).

У монументальному мистецтві XIX – XX століть була наявна велика кількість скульптур, що символізували його велич та значення для українського народу. Вони нерідко показували його в статусі гетьмана, з виразом суворості та влади на обличчі. Однією з найбільш відомих є скульптура Богдана Хмельницького на коні, яка знаходиться у м. Києві. Ця скульптура зображує Богдана Хмельницького в образі козацького вершника. У м. Хмельницькому знаходиться скульптура «Богдан Хмельницький на коні».

У візуальному мистецтві кінця XX – початку XXI століття образ Богдана Хмельницького має більш експресивні та інтерпретативні риси, доволі сильне переважання авторського трактування образу гетьмана. Такі твори можуть надавати більш особистого погляду на гетьмана, показуючи його внутрішній світ, роздуми або переживання. Таким чином, слід брати до уваги, що втілення образу може варіюватися залежно від художника, його творчої манери, художніх уподобань та інтерпретації конкретного періоду чи контексту.

Окремо слід відзначити діяльність художниці Н. Павлусенко, яка попри те, що при роботі над гетьманськими образами брала до уваги їхні історичні портрети, з часом переглянула свій підхід. Таким чином, з'явилися нові серії робіт, виконаних на більш сучасний лад. Богдан Хмельницький виглядає більш органічно для сучасного сприйняття, і всі ті риси характеру, які можна відслідкувати в описах чи листах, дуже добре передано в новому образі.

Хоча й не можна достовірно стверджувати, який саме з портретів Богдана Хмельницького є ближчим до реальності та, без сумніву, всі зображення в тій чи іншій мірі демонструють характер та емоції одного з найвідоміших козацьких полководців.

2.2. Зображення Івана Мазепи

Іван Мазепа (1639 – 1709 роки) (Рис. 41) – видатна історична постать України, яка зіграла важливу роль у багатомітній історії країни. Гетьманував з 1687 по 1709 роки. Теоретичний аналіз історії та іконографії зображення Івана Мазепи в українському образотворчому мистецтві може допомогти краще зрозуміти роль цієї постаті в історії та культурі України.

Історія українського образотворчого мистецтва на початку XVIII століття пов'язана зі складними політичними подіями в Україні. У цей час, коли правив гетьман Іван Мазепа (Рис. 45, 55), традиції української образотворчості хоч і були розвинуті, але були змінені під впливом російської культури та барокової естетики. У той же час, відомо про творчі здобутки польських та шведських художників, які створювали портрети Івана Мазепи. Це дає змогу осмислити враження європейців від гетьмана, який пройшов дуже нелегкий, але соціально важливий шлях. У період після відродження Української державності в 1991 році зображення Мазепи стали символом національної гордості та патріотизму для багатьох українців.

Особистість гетьмана Івана Мазепи тривалий час викликає інтерес вітчизняних та зарубіжних науковців під різним кутом зору. Загалом, це пов'язано з неоднозначним ставленням до його постаті не тільки за його життя, а й багато років по тому. Вивчення його діяльності як одного з символів боротьби за українську державність у 2023 році є актуальною, з огляду на військову ситуацію в Україні та уроки історії, що вкотре повторюються.

Також варто зазначити, що Іван Мазепа був відображений у літературі – зокрема, у творах Т. Шевченка, І. Карпенка-Карого та інших відомих літераторів. Тут гетьманська постать зображується героєм боротьби за незалежність України та національну свободу. Зокрема, Т. Шевченко згадував про Івана Мазепу в творах «Сон» та «Великий Лях». Поет також писав про те, як уявляв собі

перяславські Божі храми, що серед чудової панорами блищали при заході сонця позолотою, зокрема собор, збудований Іваном Мазепою.

Постать Івана Мазепи не залишилась поза увагою й діячів кіномистецтва. Із однойменною назвою «Мазепа» на початку ХХ століття вийшли кінострічки таких режисерів, як В. Гончаров (1909 рік), Д. Сахненко (1913 р.) та П. Чардинін (1914 рік). Незважаючи на те, що стрічки побачили світ майже одночасно, образ гетьмана Івана Мазепи в них суттєво відрізняється.

Наприклад, фільми В. Гончарова та Д. Сахненка зняті за мотивами поеми О. Пушкіна «Полтава» та лібрето опери Петра Чайковського «Мазепа», а П. Чардинін екранізував драму польського поета і драматурга Ю. Словацького (1839 рік). Тож, образ гетьмана досить суперечливий в екранізації початку ХХ століття через історичні погляди на його особистість та значення для історії Європи та Росії.

Існує кілька прижиттєвих зображень гетьмана. Риси обличчя та загальний зовнішній вигляд цього історичного діяча відображені у джерелах двох типів: спогадах та мемуарах сучасників гетьмана, які його особисто бачили, і результатах описів портретів, які вважалися дослідниками ХІХ – ХХ століть як автентичні зображення Івана Мазепи.

Очевидно, що в питанні достовірності характеристик перевага має надаватися першій групі, що не змінює суб'єктивного характеру цих джерел. На сьогодні історики виявили кілька особистих вражень сучасників, які залишили спогади про його зовнішній вигляд. Перш за все, привертає до себе увагу репліка Ф. Б. де ля Невіля, дипломатичного агента французького двору, який в 1689 році зазначив, що «цей князь з обличчя негарний, але людина дуже освічена...».

Існують й інші свідчення того, яким був Іван Мазепа. Зокрема, опис Ф. Прокоповича, зроблений вже після переходу гетьмана на бік Карла ХІІ (тобто після 1708 року), але він більше стосується не зовнішності гетьмана, а рис його характеру, через наявність яких він міг учинити такий крок. Навмисно оминаємо й ті описи зовнішності, які можна знайти в творах істориків ХІХ століття,

оскільки навіть будучи знайомими з відомостями, наведеними вище, автори згідно тодішньої державної ідеології, намагалися відшукати в них підтвердження своїм ідеям щодо «вродженої зрадливості» чи «підлості» гетьмана, вибудувати на їх підставі психологічний портрет «гетьмана-зłodія» (Рис. 40, 44).

Попри різні міфи, пов'язані з Іваном Мазепою, можна впевнено стверджувати, що він був дуже розумною людиною. Наприклад, він здобув глибокі знання з латинської мови, а про те, що він знав її досконало, вільно читав римських класиків і принагідно цитував їх, є чимало згадок.

Французький дипломат Ф. де ля Невіль, який познайомився з Іваном Мазепою під час перебування останнього в Москві, писав: «Цей принц – не звичайна собі людина, але дуже відома особа, він досконало говорить латинською мовою. Сам він із козацького роду». Із цих та інших повідомлень видно, що гетьман дуже добре знав латину та польську, володів німецькою, французькою (адже читав французькі газети, оскільки за перипетіями європейської політики слідкував дуже уважно), італійською, голландською і, за висловом П. Орлика, «досить міцно татарською».

Пізніше, у ХХ та на початку ХХІ століття, зображення Івана Мазепи з'являється у роботах художників різних стилів та напрямків, таких як реалізм, імпресіонізм та модернізм. У цих творах, зображення гетьмана стає більш реалістичним та відображає його як «різну постать» (Рис. 56).

Його портрети доволі сильно відрізняються один від одного (Рис. 52, 54). Наприклад, на одному він занадто худий (Рис. 49), на іншому, навпаки, має надмірну вагу (Рис. 44). Проте майже всюди він має сиве волосся й ошатне вбрання багатого гама кольорів. Факт сивини на всі зображеннях не викликає подиву, оскільки гетьманом його обрали на 48-му році життя (Рис. 46).

Попри те, що найпопулярнішим зображенням Івана Мазепи є «Портрет гетьмана Івана Мазепи в латах з Андріївською стрічкою» (Рис. 41) невідомого художника – С. Павленко, відомий мазепознавець, зазначає, що це ранній

портрет гетьмана катеринославських та чорноморських козаків Г. Потьомкіна. Таким чином можна сказати, що іконографія портретів Івана Мазепи може містити ряд неточностей.

Цьому видатному гетьману присвячена велика кількість скульптур в Україні та за її межами. У Полтаві знаходиться пам'ятник «Іван Мазепа» 2016 року. Скульптори – М. Білик та Н. Білик. Його створено на замовлення товариства «Просвіта» виробничим об'єднанням «Художник» у 2009 році. Урочисто відкрито 7 травня 2016 р. Зовнішність гетьмана не відтворює, оскільки є плодом уяви автора. У с. Мазепинці Київської обл. знаходиться пам'ятник «Іван Мазепа», створений в 1994 році скульптором Е. Горбанем. Його встановлено на кошти відомого українського мецената М. Коця.

У м. Новояворівськ Львівської обл. теж знаходиться пам'ятник «Іван Мазепа», що побачив світ у 1997 році. Скульптор – З. Савко. На Львівщині, в с. Сторонибаби Буського р-ну коштом львівського О.С.П. за ініціативою М. Бойка та В. Сосницького встановлено ще 1 пам'ятник, створений в 1995 році. Скульптор – Н. Дерегус-Лоренс. У Чернігові в 2009 році було також встановлено пам'ятник Івану Мазепі, скульптор – Г. Єршов. Чин освячення пам'ятника здійснив єпископ Чернігівський і Ніжинський Іларіон Української Православної Церкви Київського патріархату. Серед іконографічних джерел, якими користувалися скульптори, були портрети гетьмана, створені українськими художниками за межами України

У період сучасності зображення Івана Мазепи стало важливим символом боротьби за волю та незалежність. Його зображення часто використовується в політичних афішах та плакатах, на обкладинках книг, альбомів, на сучасних монетах, медалях тощо. У сучасних зображеннях, на відміну від Богдана Хмельницького, Іван Мазепа зображується як більш дипломатична, харизматична і не зовсім войовнича людина, незважаючи на те, що при ньому майже завжди зображені гетьманські клейноди.

2.3. Зображення Івана Скоропадського

Іван Скоропадський (1646 – 1722 роки) (Рис. 57) був українським політиком та громадським діячем, який відіграв важливу роль у боротьбі за українську незалежність та збереження національної ідентичності. Період гетьманування – з 1708 по 1722 роки.

Картини, присвячені Івану Скоропадському, демонструють його образ у різних контекстах. Це портрети, на яких зображено його фізичні риси, одяг та вираз обличчя. Вони також транслюють сцени, пов'язані з ключовими подіями в його житті. Хоч портретів Івана Скоропадського до наших днів дійшло небагато, помітно, що художники експериментували з використанням кольорів, композицією й світлотінню на полотні, щоб передати характер Івана Скоропадського. Тож, зображення цього гетьмана є важливим способом візуалізації історичного контексту його постаті (Рис. 58).

У зібранні Сумського обласного художнього музею імені Н. Онацького посідають вагомe місце портрети видатних гетьманів XVII – XVIII ст. Серед них й зображення Івана Скоропадського (Рис. 65), в комплексі з портретом його дружини Анастасії – так звані, парні портрети. Наразі відомо про 3 різні види парних портретів Івана Скоропадського: в Гамаліївському монастирі, Сумському обласному художньому музеї ім. Н. Онацького та Національному музеї історії України.

Український мистецтвознавець П. Білецький писав: «Епітафійні (помертні оригінали) світлин Івана та Анастасії, перебували у Гамаліївському монастирі поблизу м. Шостка. Безнадійно пошкоджені «варварськими поновленнями», вони довгий час перебували під наглядом Міністерства культури, проте до сьогодні вони не зберіглись».

Вивчаючи історію Гамаліївського монастиря, сучасний шосткинський краєзнавець В. Чухно зазначив, що з 1710 р. родині І. Скоропадського належала Харлампієвська пустинь. У 1713 р. дружина гетьмана Анастасія мала на меті

побудувати для місцевих жителів жіночий монастир. І. Скоропадський оголосив себе ктиторм Харлампієвої обителі. Проте з часом було вирішено переробити це місце на сімейну усипальницю.

В. Чухно стверджує: «На стіні головної споруди Гамаліївського монастиря – собору Різдва Пресвятої Богородиці, біля правого криласу, висів портрет гетьмана Скоропадського на повний зріст і у повному військовому панцерному озброєнні, написаний відомим художником XVIII ст. Я. Глинським, а недалеко від нього – портрет гетьманши Скоропадської, роботи того ж майстра. Картини зберігалися у соборі до середини XIX ст., після чого їх перенесли в настоятельські келії, а після революції передали у Сумський художній музей ім. Н. Онацького». Одначе ця інформація не відповідає дійсності. Дослідники вважають, що роботи з Гамаліївського монастиря могли стати прототипами для робіт, які зберігаються в музеї Сум.

Парні роботи Івана та Анастасії Скоропадських – унікальні твори у зібранні Сумського обласного художнього музею ім. Н. Онацького. Образи дружини та чоловіка допомагають побачити традиції образотворчого мистецтва України XVIII – початку XIX століть.

На всіх варіантах доколінного образу, Іван Скоропадський представлений у військових обладунках. Його постать виконана площинно. Гетьман наповнений натхненням, впевненістю. Він одягнутий в чорний кунтуш, зверху – червоний плащ. На його грудях – нагородний знак (Рис. 64, 65).

На картині з музею в Сумах постать І. Скоропадського ніби вписана в овал. Портрети ж із Гамаліївського монастиря доповнені рослинною орнаментикою (по овалу і навколо нього) та з додаванням віршованих творів ліворуч знизу. А в творах із музею ці написи відсутні. У Національному музеї історії України на картинах Іван Скоропадський зображений досить молодим (Рис. 64, 67, 68).

Роботи з Сумського обласного художнього музею ім. Н. Онацького зазнавали реставрацію тричі (1966, 1983 та 2009 роки). Ці дані віднайдено в реєстрах реставрацій № 3 – н, 03.01.1966 р., внесені головним реставратором

Державної науково-дослідної реставраційної майстерні (м. Київ) О. Шамраєвим. Портрети родини Скоропадських були копійовані на нові полотна й одягнуті на інші підрамники, їхні кракелюрові розпади були укріплені рибним клеєм, очищені від поверхових забруднень, кракелюр закріплений воском.

Згідно з актом від 20.05.1983 року художником-реставратором масляного живопису Державної науково-дослідної реставраційної майстерні В. Цитовичем була проведена реставраційна регенерація лакової плівки (у нижній частині) і прибрано пожухання в портреті Івана Скоропадського.

Відповідно до виписки з реставраційного паспорту №1567 із Харківської філії Національного науково-дослідного реставраційного центру України (Акт видачі № 21 від 10.11.2009 року) художник-реставратор А. Погрібний видалив тиллові забруднення з лицьового боку портрета Анастасії Скоропадської. Він доповнив втрати ґрунту і живопису, тонував роботу в тон і колір відповідно до авторського письма.

В Чернігівському художньому музеї зберігаються 2 портрети гетьмана Івана Скоропадського. Обидва твори в 1953 році (акт від 27.05.1953 року) надійшли з Прилуцького краєзнавчого музею в Чернігівський історичний музей, а в 1984 році (акт від 26.06.1984 року) передані в художній музей. Один із портретів (№ інвент. Ж-189) створений у ХІХ столітті копійстом С. Землюковим. Про це, зокрема, засвідчує надпис зі зворотної сторони полотна: «Стипань Зимлюковъ». Про автора полотна, маємо небагато відомостей. Зокрема, відомо, що П. Галаган направив його для «обучения ремеслу» в Петербург.

На ще одному портреті із художньої збірки Чернігівського художнього музею (№ інвен. ж-160) гетьмана Івана Скоропадського (як і на портреті, створеному С. Землюковим) зображено напівлисим, із сивими вусами в темно-зеленій накидці, отороченій хутром горностая, під нею – світлий кунтуш. Полотно, очевидно, створене маловідомим художником Г. Васьком.

Також на честь Івана Скоропадського було створено ряд пам'ятників. Наприклад, у Полтаві (відкритий у 2005 році), в Харкові (2018 рік) на честь

100-річчя утворення Української Держави. Одним з відомих монументальних зображень Івана Скоропадського є його бюст, який знаходиться на вокзалі м. Львів. Цей бюст був створений художником Віктором Олександровичем Зінченком у 2007 році.

Щодо кінематографу, то один із найвідоміших фільмів, в якому згадується Іван Скоропадський, це «Мазепа» (2009 рік). У цьому фільмі гетьман зображений як важлива фігура в історії України, але його поява в фільмі обмежена декількома кадрами. Також, у театрі були створені п'єси, в яких згадується Іван Скоропадський.

Наприклад, у п'єсі «Золотий ключик» М. Гоголя, яка була написана у 1836 році, згадується Козак-гетьман Іван Скоропадський. Тут він зображений як впливовий політичний діяч, який намагається узурпувати владу. Отже, іконографія Івана Скоропадського в кіно й театрі не так широка, але його поява в творах мистецтва є важливою, оскільки допомагає збагатити культурний доробок України.

Поп культура також не обійшла стороною цього гетьмана. Є кілька відеоігор, в яких згадується Іван Скоропадський. Або ж, його персонаж з'являється як один з головних героїв. Одна з таких ігор – «Assassin's Creed Chronicles: Russia», де Іван Скоропадський виступає як важлива історична постать. Він є головним антагоністом гри і представлений як багатодіний та безжальний чоловік, який працює на користь Церкви та царя Івана IV Грозного.

Теоретичний аналіз історії та значення зображення Івана Скоропадського в українському образотворчому мистецтві може розглядатися з кількох аспектів. По-перше, важливо зазначити, з'являється в українському образотворчому мистецтві в роки його життя, в контексті його ролі як гетьмана-лідера українського народу (Рис. 70, 71), який не дозволив зробити Україну частиною Російської імперії.

По-друге, позитиві зображення Івана Скоропадського в українському образотворчому мистецтві, які варто розглядати з огляду його значення для

формування національної ідентичності та збереження культурної спадщини українського народу (Рис. 69).

Як зазначила Євгенія Карацюба, директор Музею гетьманства (м. Київ), що Іван Скоропадський і Павло Скоропадський були далекими родичами і тому ці особистості часто плутають, а хтось і зовсім нічого не чув про Івана Скоропадського. Не зважаючи на це, він відіграв найскладнішу і найважливішу роль для тогочасної України: на його плечі поклали збереження тогочасної незалежної України.

Крім того, портрети цього гетьмана відображають його політичного лідера, стратега та визволителя (Рис. 66). Попри це, на відміну від попередників, Іван Скоропадський зображується як найм'якший за характером гетьман. Він майже завжди з посмішкою, в похилому віці, і в розкішному вбранні. Митці дуже вправно передали його зовнішній вигляд із періодом його правління.

Його трохи помітна незграбність ототожнюється з віком, в якому він став гетьманом. Його посмішка – це відображення доброти і бажання для України найліпшого з того, на що можна було розраховувати в умовах контролю з боку Росії. Іван Скоропадський на відміну від Богдана Хмельницького, зазвичай зображувався без булави.

Висновки до розділу 2.

Проаналізовано портрети Богдана Хмельницького, Івана Мазепи й Івана Скоропадського, що належать до різних історичних періодів. Виявлено, що образи цих історичних постатей в образотворчому мистецтві відображають їх значення та вплив на українську історію. Вони слугують не лише як візуальне втілення історичних постатей, але й як символи національної гордості та ідентичності.

Засвідчено, що зображення гетьманів варіюються залежно від періоду і стилю мистецтва. Вони виконані у класичному, реалістичному стилі або піддані творчій інтерпретації художника, використовуючи абстракцію, символіку та

метафори. Це відображає різноманітність художнього підходу та стильових напрямів у різні епохи. Помічено, що в багатьох гетьманських портретах присутні атрибути тогочасної влади (шабля, булава тощо).

Зображення Богдана Хмельницького вирізняються деякою суворістю й войовничістю. Іконографія портретів Івана Мазепи є дуже різноманітною за стильовим втіленням, трактуванням рис обличчя й характеру. З'ясовано, що іконографію Івана Скоропадського характеризувало усміхнене обличчя, пишне вбрання, що спонукає до думок про його меценатську діяльність. Особливістю його портретів було те, що вони були парними – на другому зображувалась його дружина Анастасія.

РОЗДІЛ 3. ІКОНОГРАФІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЗОБРАЖЕННЯХ ГЕТЬМАНІВ

3.1. Загальна характеристика іконографічної спільності й відмінності портретів гетьманів

Іван Мазепа, Богдан Хмельницький та Іван Скоропадський є визначними постатями української історії, політики та культури. Їхні образи (ті, якими їх сприймають українці) мають як спільні, так і відмінні риси. Серед спільних можна виділити національно-патріотичні погляди, відданість ідеї української незалежності та боротьбі за неї. Вони всі були діячами, які присвятили своє життя боротьбі за визволення українського народу від іноземного поневолення, відіграли важливу роль у формуванні політичної та соціальної ситуації в Україні.

Проте, відмінності між ними також є. Наприклад, в зображенні Богдана Хмельницького нерідко зустрічається образ військового лідера зі зброєю, що вказує на його воєнні та стратегічні здібності. Іван Мазепа, натомість, зображується як діяч, який надавав перевагу дипломатичній діяльності та спрямовував зусилля на дипломатичну боротьбу за українську незалежність.

Щодо Івана Скоропадського, то він зображується як доволі ліберальний діяч, який був націлений на реформування державної системи та забезпечення економічного процвітання України. Іконографія зображень демонструє вплив на образ його аристократичного походження. Він у розкішному одязі з коротким мундиром, який був ознакою його вищого соціального статусу. Часто побачити ордени та медалі на його грудях, що свідчить про його приналежність до вищих кіл. Також на його зображеннях часто зустрічається мітла як символ реформ та оновлення.

Щодо Івана Мазепа, його часто зображували в серпанковому каптані, який був символом гетьманської влади, а також із мушкою та шаблею. У пізнішій іконографії Івана Мазепу зображували у традиційному гетьманському одязі. Іконографія образів Богдана Хмельницького зазвичай має яскраво виражені риси

козацького гетьмана, який захищає свій народ від зовнішнього ворога. Він у воєнному вбранні з шаблею, часто на коні, а поряд з ним можуть інколи наявні зображення козаків. На картинах його можна часто побачити з бородою та виразними рисами обличчя, які підкреслюють його силу і рішучість.

Також варто згадати й про відмінності в типі гетьманування. Наприклад, в стосунках з іншими державами. Так, Богдан Хмельницький зміцнив відносини з Московським царством та боровся проти польської влади, в той час як Іван Мазепа зберігав баланс між Московською та Польською державами та намагався захистити права української шляхти. Іван Скоропадський же намагався зберегти власну державу як знаходилась під владою російської імперії та робив спроби не збільшувати оберти в налагодженні дипломатичних відносин з іншими державами. Також можна відзначити відмінності в релігійних переконаннях. Богдан Хмельницький та Іван Мазепа були прихильниками православ'я, тоді як Іван Скоропадський був римо-католиком.

Зрештою, в кожного з них була власна атрибутика та символіка, що відображала їхні роль та внесок у історію України. Це надає трактуванню їхніх іконографічних особливостей рис індивідуалізму. Наприклад, у Івана Мазепи на портретах зазвичай зображувалися три зірки на головному уборі, що символізувало правління від Києва до Чорного моря. У Богдана Хмельницького на зображеннях часто присутній козацький кинджал, а Іван Скоропадський зазвичай зображувався у військовій формі з мечем та орлом на гербі.

3.2. Особливості іконографії зображень Богдана Хмельницького

Зображення Богдана Хмельницького в образотворчому мистецтві варіюються за своєю інтерпретацією та підходом художників. Вони відрізняються стилістичними особливостями та емоційним забарвленням. Залежно від автора, портрети Богдана Хмельницького можуть передавати його впевненість, велич українського гетьманства. Також можуть використовуватися символічні елементи, які підкреслюють його статус та владу.

Розглядаючи різні зображення Богдана Хмельницького в образотворчому мистецтві, можна відзначити деякі відмінності, які можуть впливати на сприйняття та інтерпретацію цієї визначної історичної постаті. Ось деякі з можливих відмінностей:

- Стилiстичнi особливостi. Зображення Богдана Хмельницького варiюються стилiстично в залежностi вiд художнього перiоду, в якому були створенi. Наприклад, у старiших творах мистецтва можна спостерiгати бiльш статичнi та формалiзованi зображення, вiдображаючи його як владаря чи воiна. У бiльш сучасних творах зустрiчаються бiльш реалiстичнi зображення гетьмана. Хоча сучаснi зображення не є бiльш динамiчними, проте вони показують Богдана Хмельницького спокiйним, додаючи його рухам комфорту. Складається враження, що гетьман почуває себе спокiйно (Рис. 31);
- Символiка та контекст. Залежно вiд iнтенцiй художника, зображення Богдана Хмельницького супроводжуються рiзними символiчними елементами, що пiдкреслюють його роль та значення. Це можуть бути гетьманськi атрибути, вiйськовi символи, чи iншi елементи, якi створюють контекст для сприйняття образу Хмельницького. Вiн часто зображається з булавою. Таким чином автори, зображаючи цей символ влади, вказують на гетьманування. А деякi з них додають ще шаблю, що пiдкреслює його роль як головнокомандувача вiйськ. Той самий В. Гондiус та С. Землюков зображали його з обома атрибутами;
- Емоцiйне забарвлення. Зображення Богдана Хмельницького передають рiзнi емоцiйнi стани та багатограннiсть його особистостi. Вiд витриманостi та суворостi до вiдданостi своєму народу та розмiрковувань над вiйськовими стратегiями, художники можуть намагатися зафiксувати рiзнi аспекти Хмельницького як лiдера та гетьмана, сильного чоловiка. О. Мордвинава зобразила Хмельницького як людину, яка готова вислухати кожного, незважаючи на закоренiлий образ гетьмана як суворого воєводи (Рис. 30).

Цінними є портрети, створені Т. Шевченком. Серед них – зображення які рідко співпадають зі звичайним уявленням про гетьмана. Вивчаючи портретні зображення авторства Т. Шевченка, глядач та науковці черпають відомості не лише про ставлення автора до зображуваних осіб, а й про реальні індивідуальні риси їхньої зовнішності, вдачі, характеру, темпераменту, манери одягатися, професійних занять, уподобань тощо. Саме в навиках відчувати емоційний стан людини втілюється Т. Шевченко як портретист. Це стосується й зображень Богдана Хмельницького.

Його картина «Смерть Богдана Хмельницького» відображає сюжет із нетипової сцени для портретів з гетьманом, написана в 1837 році. Її сюжет полягав в тому, що на малюнку зображено момент передачі Богданом Хмельницьким гетьманських клейнодів синові Юрію. Трагічна в історії України подія, свідками якої були старшини і полковники та делеговані царем Олексієм Михайловичем для переговорів з Хмельницьким намісник Ф. Бутурлін і думний дяк В. Михайлов.

Далі варто проаналізувати наявність герба в іконографії портретів цього гетьмана. Зазвичай, можна побачити один і той самий герб, проте з часом він почав у нього змінюватись. Не дивлячись на те, що присутній не на всіх творах і взагалі, його рідко можна побачити – проте вперше датований герб є на гравюрі В. Гондіуса (Рис. 1). На цій гравюрі герб виконано в формі щита з зображенням всередині нього.

Проте більш пізні картини почали потрохи змінюватись. Наприклад, зображення з Літопису Самійла Величка, в якому зображений молодий Богдан Хмельницький, мало більш деталізовані фрагменти. Герб зазвичай виконаний з додаванням флористичних елементів, при цьому впізнаваність не порушується (Рис. 4). Згодом на портреті Богдана Хмельницького, який датується XVIII ст., контури герба змінюють свій окрас з блакитного на чорний, а сам герб міняє свій колір з червоного на золотий (Рис. 6).

У більш пізній версії портрета Богдана Хмельницького – а саме, на картині ХХ століття – герб повністю змінює свою кольорову гаму на світлу (Рис. 28). І,

звісно, на останній датованій його роботі ХХІ ст. герб кардинально міняє свій вигляд (Рис. 31). Звісно, це не всі варіації гербів Богдана Хмельницького впродовж всього періоду існування його іконографії, проте інші герби, які відрізнялись один від одного, не мали датування. Тому їх складно зазначити в цій послідовності.

Герб – це не єдиний елемент іконографії, який зазнав трансформацій на гетьманських портретах. Наприклад, постійно змінювався одяг, проте можна зазначити, що домінувало два кольори – червоний та чорний, що помітно по ряду зображень різного періоду (Рис. 20–25). Цікавим є портрет ХІХ століття авторства А. Пиляховського, де переважають червоний, зелений та коричневий кольори (Рис. 27).

Богдана Хмельницького зазвичай впізнають по класичному зображенню, виконаному В. Гондіусом. Проте варто зауважити, що гетьман в різних стилістичних варіаціях та в різні часи суттєво відрізняється (Рис. 19, 26, 29). Найцікавішим є те, що Богдана Хмельницького часто зображають не української зовнішності.

Якщо порівнювати його вирази обличчя, то можна побачити гетьмана в образі тюрка [Рис. 7]. Це дає змогу почати розглядати його під новим кутом. Це може казати про те, що Богдана Хмельницького зазвичай зображали згідно переказів сучасників і датованих прижиттєвих портретів, яких не так і багато.

3.3. Особливості іконографії зображень Івана Мазепи

Дослідження різних зображень Івана Мазепи (Рис. 32) в образотворчому мистецтві дає можливість краще розуміти роль і значення цього видатного гетьмана в історії України. Варіації в його зображеннях вказують на те, що сприйняття та інтерпретація Мазепи змінювалися протягом часу та залежали від художніх тенденцій епохи (Рис. 33–35). Ці зображення не лише демонструють зовнішній вигляд Івана Мазепи, але й передають його характер та міру впливу на події свого часу. Вивчення місця його зображень в образотворчому мистецтві дає

нам можливість краще усвідомити його значення та внесок українського гетьманства (Рис. 36), а також підкреслює важливість мистецтва у візуалізації історичних постатей та культурного спадку нації.

Багато дискусій в різні століття відбувалося навколо віднайдених портретів гетьмана, оскільки вони були не схожими між собою. Найбільше питань викликало до таких портретів, як, так званий, «академічний», «норбленовський», «бекетівський» (які згодом скасували як Мазепинські), «лаврський» та деякі інші. Останні з дискусій про подібність того чи іншого портрету Івана Мазепи стосувалися, зокрема, іншого, виявленого на початку ХХ століття, а потім вдруге – на початку ХХІ століття, який дістав визначення «дніпропетровського» (за місцем нинішнього зберігання).

Велика кількість художніх творів, головним героєм яких є Іван Мазепа, демонструє те, що він був популярний і за межами країни. У ХІХ столітті з'явилося багато картин художників, які намагалися зобразити гетьмана по-своєму і надати йому «унікальності» (Рис. 34, 35). При цьому, вони бажали знайти хоча-б левову частину того, що дійсно б належало Івану Мазепі. Як-то, вуса, посмішка тощо (Рис. 37). Однак через міфи та плітки, пов'язані з постаттю гетьмана, це було вкрай важко. Через брак інформації і відсутності перевірених джерел, митці спонукали себе до спроб знайти щось нейтрально абстрактне, прив'язуючи свої твори до зображень, виконаних попередниками, і робити щось доволі нейтральне.

Усе це вкрай погано вплинуло на іконографію образів Івана Мазепи. Велика кількість різноманітних його портретів погіршило ситуацію, він був спаплюжений великою кількістю різних і не зрозумілих зображень. Втім, довгий час українці вважали єдино вірним образом гетьмана той, який був наявний на десятигривневій купюрі, не знаючи альтернатив при цьому. Навіть у ХХІ столітті, коли було опубліковано десятки монографій та оприлюднено архівні матеріали з недостовірними портретами гетьмана. Викликає занепокоєння реалізація проектів зі встановлення пам'ятників І. Мазепі. Скульптори, нічого не знаючи про столітню дискусію щодо хибних,

недостовірних портретів цього гетьмана, створюють власні художні версії, які найчастіше не мають нічого спільного з реальним образом.

Це є підставою для визначення найдостовірніших із портретів Івана Мазепи: портрети з літопису С. Величка, із Троїцької надбрамної церкви (м. Київ), Троїцького собору (м. Чернігів), з гравюри невідомого автора («Хрещення Христа»). Реальний образ Івана Мазепи проглядається також у творах І. Мигури, Д. Галяховського, Й. Балашевича, Л. Тарасевича.

Розглянемо ще одне (непопулярне) зображення серед дослідників. Київський гравер кінця XVII–початку XVIII ст. З. Самуйлович орієнтовно з 1693 по 1695 роки створив гравюру «Поклоніння царів Іоанна та Петра Олексійовичів, царевича Олексія Петровича новонародженому Христу». Датуємо цю роботу саме такими часовими рамками, оскільки син Петра I народився у 1690 році, а його брат Іоанн помер у 1696 році. Гравер внизу своєї монограми написав віршовані рядки, які починаються словами: «Иwann Агнцем Хр[ис]та показует Петр же Б[о]жїим Си[н]ом именует».

Позаду царів, на гравюрі розташований гетьман Іван Мазепа та генеральний обозний В. Дунін-Борковський, а також козацька старшина. Гетьман щось сигналізує своєму наближеному, жестикулюючи рукою. У такий спосіб З. Самуйлович, ймовірно, вкладав у цей ракурс зображення певний натяк: гетьман вказує підлеглим на божественність царської родини, якій вони повинні служити. Обличчя гетьмана виписане досить чітко. Він має бороду, вуса, довгий ніс, густе волосся. Лисий, але з борідкою В. Дунін-Борковський теж відповідає тому образу, який дійшов до нас з його мальованих портретів (один з них зберігається у колекції Чернігівського обласного історичного музею ім. В. Тарновського).

На думку багатьох дослідників, оригінальне зображення гетьмана Мазепи було в настінному розписі Успенського собору Києво-Печерської Лаври. Така думка цілком логічна, зважаючи на те, що існувала традиція зображати на стінах культової споруди меценатів та знатних осіб, які робили щедрі пожертвування для церковної скарбниці. Однак, чи насправді гетьман Мазепа виглядав саме так

– питання суперечливе. Цей сумнів базується на тому, що зображений чоловік занадто молодий, враховуючи, що Іван Мазепа став гетьманом у 48 років; після пожежі 1718 року розпис на стінах поновлювався і не факт, що цей образ схожий на попередній.

Праця видатного дослідника мазепинської доби О. Оглоблина «Гетьман Мазепа та його доба» (1960 рік) присвячена переважно зовнішній та внутрішній політиці Івана Мазепи, але перший розділ автор завершує загальною характеристикою Івана Мазепи та описує гетьмана як відважного, тактовного, «розумного та спритного», який своєю кар'єрою «був зобов'язаний передусім самому собі, своїм особистим прикметам і здібностям».

Дослідник, цитуючи П. Орлика та К. Меннінга, характеризує Івана Мазепу як людину «високої культури й освіти, з глибоким досвідом західньо- і східноєвропейського світу», робить акцент на знанні гетьманом польської, московської, татарської, латинської, італійської, німецької та французької мови. Науковець відзначає, що гетьман Мазепа «пристрасно кохався в мистецтві (і то в різних його видах) не лише як аматор, але й як творець, був добрим промовцем, а ще кращим стилістом – справжній «gentleman of the Renaissance». А понад усе він мав надзвичайний хист володаря» [4].

У поемі Д. Байрона «Мазепа» автором окреслюється його образ та характер. Поет намагався показати саме молодого Івана Мазепу, розповісти про його життя ще до становлення гетьманом. Цей твір є дещо суперечливий, проте сповнений глибокого символізму в трактуванні особистості гетьмана.

В. Січинський, досліджуючи гравюри на честь Івана Мазепи і гравіровані портрети гетьмана, стверджує, що образ гетьмана на гравюрах «неукраїнських граверів» не заслуговує довіри. Автор критикує закордонних граверів за те, що вони зображають гетьмана непривабливим чоловіком, аргументуючи свою критику тим, що «гетьман, що полонив серця жінок, мусів бути на обличчю дійсно гарний, а не такий, як його змальовує Д Беєль та інші мистці» [1, 15-158]. У той же час науковець зазначає, що «на українських гравюрах, а також на тих мальованих портретах, які можна вважати певнішими, Мазепа своїми

зовнішніми рисами також негарний Рис. 36–38), за те посідає всі ті внутрішні прикмети, які приписують йому сучасники». Серед «внутрішніх прикмет» автор вказує на такі риси гетьмана, як «незвичайну освіченість», проникливий розум, «велику інтелігенцію», аристократичні манери та гетьманську майстерність поводитися з людьми [1, 159]. Однак ця думка є не однозначною і цілком ймовірно, що Іван Мазепа міг приваблювати жінок за допомогою свого кмітливого розуму та харизми, а не вродою. Гетьман в деяких роботах зображений дуже мужнім, хоча й вже в похилому віці (Рис. 39, 42, 43, 47 – 53).

Польський шляхтич та письменник-мемуарист Я.-Х. Пасек зробив відомим Івана Мазепу за кордоном. У часи служби при дворі Я. II Казимира гетьман мав непорозуміння із Я.-Х. Пасеком, яке ледве не закінчилось великим скандалом та викликом на дуель в королівських палатах. Я.-Х. Пасек описав в «Споминах» доволі сумнівну історію, яка стала дуже гучною, проте, як і велика кількість поетичних образів, далека від того, що було насправді. Автор поем зазначав, що коханою жінкою Івана Мазепи була О. Загоровська, дружина відомого магната Речі Посполитої. Тож, «коли збентежений чоловік дізнався про це, наказав своїм служникам зловити винуватця, прив'язати голого до дикого коня та пустити степом».

Історик С. Павленко, вивчаючи історію 1660-х років, прийшов до висновку, що 30-річний Іван Мазепа ймовірно лише передавав подарунки цій вельможній пані як посередник князя Д. Вишневецького. Проте загалом активну роль у поширенні інформації про нелегку долю українського володаря відіграли романи про нього, поширені саме Я.-Х. Пасеком. Завдяки цьому біографії Івана Мазепи притаманні ноти інтриги та незвичності. Тому не випадково він є героєм багатьох віршів, п'єс і романів. Дана історія настільки романтична і захоплююча в усіх подробицях, що сучасники перетворили її на епос. Поети, художники і музиканти використовували його у своїх творах як героя. Так, Е. Кіне порівнює нещасну Францію із закатованим Іваном Мазепою, на якого чекає світле майбутнє. Саме ця історія заклала початок його описам як інтригана, і, ймовірно

саме через цей твір та завдяки Я.-Х. Пасеку, йому приписують привабливу зовнішність.

Також необхідно звернути увагу на інформацію, яку залишив один із сучасників подій Великої Північної війни та подальших змін у Гетьманщині, описуючи зовнішність одразу кількох осіб – Івана Мазепи та Івана Скоропадського: «Скоропадский был сух, а [...] Мазепа волосом рудава, долголик и с бородою».

Тож, можна стверджувати, що з усіх наведених зображень та описів Івана Мазепи лише незначна кількість є такими, що дійсно можуть передати його зовнішність і є його істинними портретами. Як виявилось, такими можна вважати втрачене зображення Івана Мазепи на дзвоні «Голуб» (1699 рік), зображення з гравюри О. Тарасевича «Хрещення Христа» (II половина XVII століття), зображення з гравюри В. Самойловича «Поклоніння царів Івана і Петра Олексійовичів народженому Христу» (1704 рік).

3.4. Особливості іконографії зображень Івана Скоропадського

Зображення Івана Скоропадського в образотворчому мистецтві представляють цікавий аспект дослідження. Вони надають можливість краще розуміти його роль і значення в історії України. Однак, слід врахувати, що зображення Івана Скоропадського (Рис. 63) не такі поширені та відомі, порівняно з портретами Богдана Хмельницького чи Івана Мазепи. Ці зображення зустрічаються в різних джерелах. Це твори образотворчого мистецтва, архівні документи, книги тощо.

Залежно від автора та стилю, зображення Івана Скоропадського можуть мати свої особливості та інтерпретацію. Найбільш відомим портретом Івана Скоропадського є його зображення на купюрі-гривні 1918 року, яку видавала Українська Народна Республіка. Також існують інші портрети гетьмана – наприклад, роботи О. Мурашка та М. Бокшая.

У деяких зображеннях Іван Скоропадський представлений як полководець, військовий лідер або державний діяч (Рис. 68). Художники використовували символічні елементи, які підкреслювали його статус та роль українського гетьмана. Наприклад, булава (Рис. 61). Або ж, багато оздоблена накидка як елемент приналежності до вищої козацької верстви, яка часто зображувалась на Івані Скоропадському (Рис. 57–60, 72–76). Емоційний вираз обличчя Івана Скоропадського також варіювався, відображаючи його сильний характер або внутрішні роздуми. Саме войовничим Івана Скоропадського зображав П. Окулов, один з небагатьох, хто втілює керманіча з булавою в руках та шаблею на поясі (Рис. 62).

Важливо зазначити, що детальніші дослідження й аналіз специфічних зображень Івана Скоропадського в образотворчому мистецтві можуть дати більше інформації про різні трактування його образу та його сприйняття в різних часових періодах. Проте цього гетьмана переважно показували як невойовничого лідера, хоча були й винятки (Рис. 65).

У цьому аспекті Іван Скоропадський має схожу іконографію з портретами Івана Мазепи. Він так само рідко зображався з гетьманською атрибутикою. У нього можна побачити, як правило, кулон, в якому митці малювали його дружину Анастасію (Рис. 64). Цей факт демонструє ставлення гетьмана до неї.

Зазвичай Іван Скоропадський зображувався вже в поважному віці. Проте існує декілька портретів в повний зріст в більш молодому віці (Рис. 3, 62, 64, 65). На жаль, автори цих робіт невідомі, проте до кінця XVIII століття його не зображали в такому образі. Це може свідчити про те, що ця тенденція проіснувала недовго.

Одним із найцікавіших сучасних зображень Скоропадського є портрет, виконаний Н. Павлусенко, яка зобразила гетьмана хоч і з типовою для його іконографії посмішкою, проте з шаблею в руці (Рис. 77). Це поєднання двох образів, як лояльного правителя і захисника рідної землі водночас.

Художниця зазначає: «Перший свій портрет Івана Скоропадського я написала у 2013 році. Мені тоді здавалося, що існує доволі багато прижиттєвих

його портретів, тому не дуже заглиблювалася у вивчення іконографії свого героя. Але в подальшому, коли з 2017 року мене почав консультувати дослідник історичного одягу Сергій Шаменков, мені довелося написати новий портрет цього гетьмана, в якому я його повністю «переодягнула». За основу було взято портрет з Успенської церкви Києво-Печерської Лаври... на якому гетьман був представлений у білому шовковому жупані, а на плечах у нього була накинута підбита дорогим хутром кирея. Оскільки до нашого часу зберігся гетьманів тканинний пояс, то саме ним я його й підперезала».

<https://www.pavlusenkoart.com.ua/ivan-skoropadsky>

Висновки до розділу 3:

Розглянуто загальні аспекти відмінності й подібності іконографічних комплексів Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського. З'ясовано, що в іконографії кожного з них, в першу чергу, втілено їхні збірні образи як гетьманів, що проявлялося в статури, одязі, наявності владної атрибутики. Про їхню діяльність як полководців свідчила наявність шаблі. Вираз обличчя розповідає про риси характеру та вміння вести дипломатичні переговори.

При написанні матеріалу даного розділу утверджено переконання, що в залежності від історичного періоду та панування того чи іншого художнього стилю, ставлення художника чи замовника до портретованого, зображення одного й того ж гетьмана значно відрізнялось. Це особливо помітно при аналізі портретного ряду Івана Мазепи.

ВИСНОВКИ

У межах даної дипломної роботи тему «Іконографія гетьманів України в образотворчому мистецтві XVII – початку XXI століття» було проведено дослідження, що прослідковувало еволюцію змін портретних зображень гетьманів України через призму мистецтвознавчого аналізу. Отримані результати виявили важливість іконографії у відображенні політичного, соціокультурного та ідентифікаційного контексту гетьманів, а також, роль образотворчого мистецтва у формуванні наративу про ці історичні постаті.

У першому розділі проаналізовано історіографію, присвячену вивченню окремих аспектів та комплексної картини іконографії гетьманів XVII – початку XXI століття в українському мистецтві – Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Івана Скоропадського. Виявлено, що образ Івана Мазепи в українській науці вивчений найбільшою мірою, а іконографія зображень Івана Скоропадського – найменше.

Відмічено, що перші спроби вивчити історіографію портретів гетьманів приналежні до XIX століття. А провідною рисою досліджень у XX та на початку XXI століття є тенденція зростання зацікавлення все більшого кола вчених цим питанням. Після чого охарактеризовано наукові методи та принципи, застосовані в ході дослідження. Виокремлено 3 групи джерел фактологічних матеріалів, що стали базою для наукової роботи: образотворчі, писемні, аудіовізуальні. Кожна з цих груп слугувала базою для отримання цінних фактологічних матеріалів, які в подальшому було проаналізовано й зроблено ряд відповідних теоретичних узагальнень.

У 2 розділі охарактеризовано загальні аспекти іконографії гетьманських зображень та проаналізовано спадщину зображень кожного з 3 гетьманів, застосовано принципи мистецтвознавчої атрибуції. Осмислено, що образи цих гетьманів в образотворчому мистецтві відіграли важливу роль у політичній, соціокультурній та релігійній сферах. Вони стали символами національного

героїзму, визвольної боротьби та державотворення. Іконографія гетьманів створювала ідеальний образ лідера, що об'єднував націю.

Проаналізовано, що іконографічні зображення Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та Івана Скоропадського розрізнялися за стилем, композицією та символікою в різні періоди історії. Такі відмінності розкривають різні аспекти ідентичності та сприйняття гетьманів як національних героїв.

У 3 розділі розглянуто подібність та відмінність іконографічних тенденцій у зображеннях Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та Івана Скоропадського. Виявлено значну різноманітність зображень гетьманів в зазначений період, трактування уявлень про них художніми засобами. З'ясовано, що зображення відрізнялись в залежності від історичного періоду, панування того чи іншого художнього стилю, ставлення митця чи замовника до гетьмана. Серед іконографічних ознак як пріоритетні виділено поставу, риси обличчя, емоційне забарвлення, одяг (фасон, тканини, колір), головні убори та прикраси, взуття, зброю, гетьманські атрибути, сакральні та флористичні елементи.

Отже, дослідження іконографії гетьманів України в образотворчому мистецтві має значимість як для наукової спільноти, так і для широкої громадськості. Воно допомагає зберегти історичну пам'ять, підтримує національну свідомість та сприяє збагаченню культурного доробку нашої нації.

Дане дослідження покликане не лише прослідкувати розвиток іконографії гетьманських образів, але й спонукати до міркувань про роль мистецтва в історичних процесах та національному самовизначенні, допомагає розкрити багатогранність образів гетьманів. Серед подальших перспектив дослідницької роботи в даному напрямку є більш детальне вивчення гетьманської іконографії в галузі культурології, музеєзнавства, мистецтвознавства та історії. Це дозволить більш фахово осмислити й проаналізувати історичні події та постаті, культурно-мистецькі та соціально-політичні процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. FREEDOM. Гетьман Іван Мазепа | Пишемо історію, 2019. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=c-aplERB_30 (дата звернення: 01.02.2023).
2. Shton O. Лінгвостичні особливості мовних портретів у прозі Василя Слапчука. *Studia Methodologica*. 2020. Т. 50. С. 122–129. URL: <https://doi.org/10.25128/2304-1222.20.50.10> (дата звернення: 15.12.2022).
3. Асташова О. И. Речевой портрет политика как динамический феномен : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 : thesis. 2013. URL: <http://hdl.handle.net/10995/19585> (дата звернення: 05.04.2023).
4. Байрон Д. Н. Мазепа. Харків ; Київ : ДВУ, 1929. 79 с.
5. Бакуменко В. М. Шрифт становиться портретом, а портрет - шрифтом. *Библиотековедение*. 2011. № 4. С. 76–80.
6. Богдан Хмельницький. Історія становлення української нації. URL: <https://www.museumsun.org/person/3/> (дата звернення: 12.04.2023).
7. Бріцький О. І. Побудова сейсмічних портретів важливих подій за умови недоступності їхнього спостереження. Реєстрація, зберігання і обробка даних. 2021. Т. 23, № 1. С. 59–66. URL: <https://doi.org/10.35681/1560-9189.2021.23.1.235304> (дата звернення: 12.04.2023).
8. Бубнова В. В. Творчий портрет митця: автори, типологія, герої (За матеріалами журналу «Український театр» 1970–1980-х років). *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І.К.Карпенка-Карого*. 2021. № 27-28. С. 48–55. URL: <https://doi.org/10.34026/1997-4264.27-28.2021.238779> (дата звернення: 10.05.2023).
9. Буревій Кость. Павло Полуботок: Істор. драма // *Розстріляне відродження : антол. 1917-1933 : поезія – проза – драма - есей / авт.-упоряд. Ю. Лавріненко. – К. : Смолоскип. 2007. – С. 754 - 777.*

10. Василенко І. М. Специфіка літературного портрета як жанру сучасної української мемуарної прози. Дніпропетр. держ. ун-т, 1997. URL: <https://doi.org/10.31812/123456789/3646> (дата звернення: 09.03.2023).
11. Вериківська І. Тарас Шевченко. Смерть Богдана Хмельницького. Енциклопедія життя і творчості Тараса Шевченка – головна сторінка. URL: <https://www.t-shevchenko.name/uk/Painting/1833-39/ChmelnyckyDeath.html> (дата звернення: 10.05.2023).
12. Вечерський В. Богдан Хмельницький. Народне мистецтво. 2009. № 3/4 (47/48) 1 ч. С. 48–51.
13. Власенко В. М., Власенко В. Н., Vlasenko V. М. Постать гетьмана Івана Мазепи й українська еміграція у Румунії міжвоєнного періоду: thesis. 2009. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/6902> (дата звернення: 08.03.2023).
14. Власов В. Портрет Б. Хмельницького // Образотворче мистецтво. – 1988. N 1. С. 25–27.
15. Галич А. О. Лаконічний портрет у мемуарному та біографічному текстах як складова ескізного опису зовнішності героя. Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. 2015. Т. 5. С. 5–15. URL: https://doi.org/10.31812/world_lit.v5i0.1212 (дата звернення: 01.05.2023).
16. Гетьман Іван Скоропадський та Київ (за матеріалами Чернігівського історичного музею ім. В. В. Тарновського). Скарбниця української культури: Зб. наук. пр. Чернігів, 2005. Вип. 5. С. 39-45.
17. Глинка Ф. Н. Письма русского офицера. Зиновий Богдан Хмельницкий, или Освобожденная Малороссия. Киев : Художественная литература, 1991. 493 с.
18. Голубець М. Іконографія Мазепи. Літопис Червоної Калини. 1932. Ч. 7–8. С. 5–8.
19. Горлач Л. Руїна, або Життя і трагедія Івана Мазепи : Істор. роман у віршах. Київ, 2004. 256 с.
20. Гужва В. Портрет. Київ. 2018. № 3/4. С. 60–96.

21. Гуржій О. І. Гетьман Іван Скоропадський. Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. - Київ : [б.в.], 1998. 207 с.
22. До питання про соціальне походження Івана Мазепи : thesis / Н. В. Лобко та ін. 2009. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/6947> (дата звернення: 15.03.2023).
23. Дудник І. Гравюра Івана Мігури "Гетьман Мазепа серед своїх добрих справ". Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/painting/graviura-ivana-miguri-getman-mazepa-sered-svoyikh-dobrikh-sprav/> (дата звернення: 08.03.2023).
24. Дячук Ю. Веремія. Слово про гетьмана Івана Мазепу. Кишинів : Elan Poligraf, 2012. 191 с.
25. Єсюнін С. Найбільше Богданів у Хмельницькому. Wayback Machine. URL: <https://web.archive.org/web/20141205154201/http://ye.ua/statti/> (дата звернення: 16.03.2023).
26. Жолтовський П.М. Визвольна боротьба українського народу в пам'ятках мистецтва XVII – XVIII століть. Київ: Вид-во Академії наук УРСР, 1958. 148 с.
27. Жолтовський П.М. Український живопис XVII – XVIII століть. Київ: Наукова думка, 1978. 327 с.
28. Забочень М. С. Іконографія гетьмана Мазепи. Науковий вісник українського історичного клубу. Т. VI. 2002. С. 95–98.
29. Зякун А. І., Зякун А. І., Ziakun A. I. Владні коридори родини Б. Хмельницького : thesis. 2016. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/44730> (дата звернення: 07.04.2023).
30. Іван Мазепа і Москва : Іст. розвідки і ст. Київ : Рада, 1994. 174 с.
31. Іконографія. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. URL: <https://esu.com.ua/article-13034> (дата звернення: 10.05.2023).

32. Іконографія: Конспект лекцій : навч. посіб. для студ. спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: С. В. Оляніна. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 56 с.
33. Індутний В., Походяща О. Стилістичне дослідження портретів гетьмана Богдана Хмельницького. Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць. Випуск 6. Київ. 2020. С. 420-428.
34. Іщенко Я.О., Маркітан Л.П. іконографія як спеціальна історична дисципліна. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка. 2005. 672 с.
URL: http://www.history.org.ua/?termin=Ikonografija_dyscyplina (дата звернення: 10.05.2023).
35. К портрету Хмельницького. Киевская старина. 1882. Т. 1. № 1. С. 226–231.
36. Кайда Л. Г. Эссе: стилистический портрет. Москва : Флинта ; Наука, 2008. 184 с.
37. Киевская старина. 1897. Т. 56. № 2. С. 39–41.
38. Клименко В. А., Клименко В. А., Klymenko V. A. Доброчинницька діяльність Івана Мазепи : thesis. 2009.
URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/6932> (дата звернення: 10.05.2023).
39. Ковалевська О. Іконографія Івана Мазепи в образотворчому мистецтві ХХ - початку ХХІ ст. Київ.: Темпора, 2013.-420 с.
40. Ковалевська О. Ілля Рєпін: «Мазепу я не малюватиму». Історична правда.
URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/03/22/161094/> (дата звернення: 07.03.2023).
41. Ковалевська О. О. Питання іконографії Івана Мазепи у приватному листуванні Тетяни Цявловської та Сергія Білоконя. Архіви України. 2015. № 1. С. 202-214. -
URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2015_1_16 (дата звернення: 07.03.2023).
42. Ковалевська О. Таємниці козацьких портретів. Київ: ТОВ "Видавництво "Кліо". 2019. 288 с.

- 43.Ковалевська О. Реальна зовнішність та мистецькі образи Мазепи. Culture.pl. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/realna-zovnishnist-ta-mystetski-obrazy-mazepu> (дата звернення: 03.03.2023).
- 44.Костомаров М. І. Богдан Хмельницький : Іст. нарис. Київ : Веселка, 1992. 91 с.
- 45.Костомаров М. І. Богдан Хмельницький : Іст. нарис. Київ : Веселка, 1992. 91 с.
- 46.Кривошея В. Іван Мазепа: біографічні дрібниці. Сіверянський літопис. 1998. № 2. С. 93–95.
- 47.Лавренчук В. П. Художня рецепція образу Івана Мазепи в романах Григорія Колісниках та Юрія Хорунжого : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Маріуполь, 2008. 202 с.
- 48.Лепкий Б. Мазепа. Бібліотека української літератури УкрЛіб. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=996> (дата звернення: 04.01.2023).
- 49.Литвинюк О. И. Психологический портрет эпохи: от психосемантики до социолінгвистики. Историческая психология: прошлое, настоящее, будущее. 2021. С. 120–129. URL: <https://doi.org/10.38098/thry.2020.25.72.008> (дата звернення: 12.04.2023).
- 50.Лопата П. Іван Мазепа у творчості Тараса Шевченка. Новий Шлях Українські Вісті. URL: <https://newpathway.ca/ivan-mazepa-u-tvorchosti-tarasa-shevchenka/> (дата звернення: 07.02.2023).
- 51.Люта Т. Візантійський імператор та український гетьман: про іконографію однієї української ікони. Український історичний журнал/ Український історичний журнал. 2023. Випуск 2. С. 194-212.
- 52.Люта Т. Богдан Хмельницький у мультимедіа. Пам"ятки України: історія та культура. 2001. № 4. С. 143.
- 53.Марченко Т. М. Богдан Хмельницький - герой-харизмат в художественных произведениях русских романтиков. Русский язык, литература, культура в школе и вузе. 2011. № 2 (38). С. 27–34.
- 54.Мухін М. Гетьман Іван Мазепа в світовій літературі та мистецтві (Причинки до бібліографії та іконографії Мазепи). Книголюб. Прага. 1932. Кн. I–II. С. 3–10;

55. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб : роман / Ю. Мушкетик ; передм. О. В. Мишанича. – К. : Спалах ЛТД, 1993 – 432 с. – (Українські історичні романи).
56. Нетудихаткін І. А. Український ктиторський портрет другої половини XVI - XVIII століть: інформаційний потенціал історичного джерела : дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2010. 265 с.
57. Останній Гетьман. Богдан Хмельницький | Біографія | Цікаві факти |, 2021. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=90qHwm8oxSo> (дата звернення: 08.03.2023).
58. Павленко С. Зображення гетьмана І. Мазепи (кінець XVII – початок XX ст.). Чернігів: «Русь». 2010. 142 с.
59. Павленко С. Гетьман Іван Мазепа. Історія в школах України. 2009. № 5 (93). С. 34–35.
60. Павленко С. Гетьман Іван Мазепа. Історія в школах України. 2009. № 7/8 (95/96). С. 54–56.
61. Павленко С. Гетьман Іван Мазепа. Історія в школах України. 2010. № 4. С. 42–46.
62. Павло Скоропадський та його державотворча діяльність : зб. матеріалів наук.-метод. круглого столу. Одеса : Нац. ун-т «Од. юрид. акад.», 2020. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.13802> (дата звернення: 14.02.2023).
63. Павлусенко Н. Гетьман Іван Скоропадський. Наталя Павлусенко. URL: <https://www.pavlusenkoart.com.ua/ivan-skoropadsky> (дата звернення: 01.02.2023).
64. Пам'ятник Богдану Хмельницькому у Черкасах. Cherkasy.city. URL: <https://cherkasy.city/pameatki-cherkas/monument-to-bohdan-khmelnytsky/> (дата звернення: 12.04.2023).
65. Пам'ятник Богдану Хмельницькому. visit-nikopol.com. URL: <https://visit-nikopol.com/articles/view/pamatnik-bogdanu-hmelnickomu> (дата звернення: 16.03.2023).

66. Пам'ятники на честь Івана Мазепи | Ім'я Івана Мазепи. Ім'я Івана Мазепи.
URL: <http://www.mazepa.name/pamjatnyky-na-chest-ivana-mazepu/> (дата звернення: 22.12.2022).
67. Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Києві. rest.guru.ua.
URL: https://rest.guru.ua/ua/kyev/places/145-pamiatnik_hmelnickomu/ (дата звернення: 08.03.2023).
68. Пам'ятник Богдану Хмельницькому. Каталог мест отдыха Украины - restplace.com.ua. URL: <http://restplace.com.ua/uk/placeofculture/pamyatnik-bogdanu-hmelnickomu.html> (дата звернення: 05.04.2023).
69. Пасічник І. М. Політичний портрет Павла Скоропадського в інтепретаціях українських націоналістів у міжвоєнний період. Інтелігенція і влада. Серія: Історія. 2015. Вип. 32. С. 433–447.
70. Пахучий О. О. Тиміш Хмельницький, син Богдана. К., 1992. 423 с.
71. Подружжя Скоропадських: парні портрети XVIII – поч. XIX ст. Ст. науковий співробітник Святець Г.О. Artmuseum.sumy.ua. URL: <http://artmuseum.sumy.ua/naukovi-vidannya/statti/podruzhzhya-skoropadskih-parni-portreti-hviii-poch.-hih-st.html> (дата звернення: 28.03.2023).
72. Пушкин А. С. Полтава. Харьков, 1983. 98 с.
73. Романтизація образу Івана Мазепи у світовій і вітчизняній літературі. Репозитарій НТУ ХП. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/dbf0c032-6a5a-47ff-9e6c-82acb4e3c886/content> (дата звернення: 04.01.2023).
74. Руданський С. Іван Скоропада ; Мазепа : поеми / С. Руданський // Київ. Старовина. – 1993. - #4. – С. 36 - 47
75. Руданський С. Мазепа, гетьман український. Іван Скоропада. Павло Полуботок // Усі Твори в одному творі / С. Руданський. – К. ; Ірпінь : Перун, 2007. – С. 153 – 161, С. 161 – 165, С. 165 – 167.
76. Скоропадський Іван. Данило Апостол. Павло Полуботок. Історія в школі. URL: <https://forhistory.xyz/skoropadskyi/> (дата звернення: 08.03.2023).

- 77.Смолій В., Степанков В. Б. Хмельницький. Соціально-політичний портрет. – Київ: Либідь, 1993. 503 с.
- 78.Сокирко О. "В'їзд Богдана Хмельницького до Києва". Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/painting/vyizd-bogdana-khmelnitskogo-do-kiieva/> (дата звернення: 09.02.2023).
- 79.Старицкий М. Богдан Хмельницкий : трилогія. Киев : Дніпро, 1987. Т. 1 : Перед бурей. 648 с.
- 80.Степовик Д.В. Українська графіка XVI–XVIII століть. Еволюція образної системи. Київ: Наукова думка, 1982. 332 с
- 81.Тараніна Б. Фільм "Богдан Хмельницький", 1941 рік. Локальна історія. URL: <https://localhistory.org.ua/rubrics/video/film-bogdan-khmelnitskii-1941-rik/> (дата звернення: 02.03.2023).
- 82.ТСН. Науковці відшукали прижиттєві портрети Івана Мазепи з незвичною зовнішністю, 2018. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=t-Z1EfVQYRE> (дата звернення: 09.02.2023).
- 83.У Глухові у городі // Героїчний епос українського народу. Хрестоматія : навч. посіб. / упоряд. : О. М. Таланчук. Ф. С. Кислого. – К. : Либідь, 1993.- С. 161 – 162.
- 84.Український портрет XVI–XVIII століть. Каталог-альбом. Київ: Галерея, 2006. 352 с.
- 85.Український портрет і народна картина XVIII–XIX ст. з фондів Чернігівського художнього музею. Каталог виставки / Упоряд. Величко В.М. Прилуки, 2002.
- 86.Фріч Й. В. Іван Мазепа. Всесвіт. 2008. № 7/8. С. 3–104.
- 87.Черникова Л.Ф. Іван Карпенко-Карий. Критика. Романтична драма «Мазепа». Історичне тло і художній вимисел. Портал Експеримент: культура, освіта та наука. URL: <https://md-eksperiment.org/post/20181220-romantichna-drama-mazepa> (дата звернення: 07.03.2023).
- 88.Черняков С. Портрети гетьмана України І. Скоропадського в художній збірці Чернігівського художнього музею. Європейська Україна. URL: https://eukraina.com/publ/art_culture/7-1-0-26 (дата звернення: 01.03.2023).

89. Чухліб Т. Богдан Хмельницький (1595-1657). Гетьман. 2013. № 6 (53). С. 24–35.
90. Шкляр В. І. Політика. Преса. Час (політичний портрет у пресі). Вісник Київського університету. Журналістика. 1993. [Вип. 1]. С. 42–50.
91. Яременко Л. М., Яременко Л. Н., Yaremenko L. M. Політичний портрет на сторінках "Сумського вестника" 1917 року : thesis. 2008.
URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/15693> (дата звернення: 07.02.2023)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А
ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Додаток А

Рис. 1

Портрет Богдана (Зиновія) Михайловича Хмельницького (1595 – 1657 рр.), гетьман України (1648 – 1657 рр.). В. Гондіус (1597 – 1658 рр.). 1651 р. Напис у нижній частині: «BOHDAN CHMIENICKY EXERCITUS S. R. M. TIS ZAPOROHSCENSIS PREFECTUS. QUITH HONDIUS LEULPSIT. GEDANI»
Верхній частині, праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами «Б. Х. Г. В. В. К. М. З. А.»

Рис. 2

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. XVII ст. (?)

У верхній частині праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами: «Б. Х. Г. В. Е. К. М. З. А.».

ЧОІМ. N Хж-213

Рис. 3

Іван Скоропадський та Богдан Хмельницький. Копія невідомого художника з ктиторських портретів, написаних у 1728 р. на стінах Успенського собору Києво-Печерської лаври. 1834 р.

Напис у верхній частині ліворуч, по центру і праворуч:

«ІВАННЬ/ГЕТМАНЪ/КІЄВОПЄРСКІА»

«СКОРОПАДСКІЙ=ЗИНОВІЙ/КТИТОРЪ/ЛАВРЫ»

«БОГДАНЪ ХМЕЛНИЦКІЙ ГЕТМАНЪ ВОИНСКЪ/ ЗАПОРОЖСКІХЪ И БЫВШІЙ, КТИТОРЪ/КІЄВОПЄЧЕРСІА ЛАВРЫ».

Напис у нижній частині ліворуч і праворуч: «JWAN: SKOROPADZKI»
«BONDAN CHMIELNICKI». Полотно; олія. 200 x 140 см. ЛІМ. N Ж-1493.

Рис. 4

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Малюнок з літопису Самійла Величка (1670 – 1728). 1720 р.

Напис: «СКАЗАНІЄ ОВОИНЪ КОЗАЦКОИ ЗПОЛАКАМИ, У РЕЗЪ СЪНОВІА БОГДАНА ХМЕЛНЦОГО ГЕТМАНА ВОЙСКЪ ЗАПОРОЖСКИХЪ ВОСМІ ЛЪТЕХЪ ТОЧІВШОЙСА. АДОВНАНАДЦАТИ ЛЪТЪ УПОЛАКОВЪ ЗІНШМИ ПАНСТВАМИ ПРОВЛЕКШОСА АКОЮ УНЪ ХМЕЛНЦКІИ ПРШВСЕСІЛНО ПОМОЧИ БЖЕСТВЕННО, ЗКОЗАКАМИ Й ТАТАРАМИ, УТТАЖКАГО ІГА ЛАДСКАГО ВІБІЛСА ИПОД ВІСОКОДЕРЖАВНОЕ ПРЕСВЪТЛЪШАГО МНРХІИ РОССІСКАГО АЛЕХЗІА МІХАЙЛОВІЧА ВЛАДЪНІЕ ДОБРОВОЛНЪ ПОДАЛСА...» -1720. - Т.1. - Арк. 73. У нижній частині в картуші з військовою арматурою зображено родовий герб з літерами:

«S. Б. Х. Г. В. Е. Ц. В. З.».

Папір; туш, перо. 31,5 x 20 см. Бібліотека ім. М. Салтикова-Щедріна. СПб.

Рис. 5

**Портрет Богдана (Зиновія) Михайловича Хмельницького (1595 – 1657 рр.)
гетьман України (1648 – 1657 рр.). Невідомий художник. XVII ст.**

Напис у нижній частині ліворуч: «PAN CHMIENICKY EXERCITUS
SRM/SCENSIS P EFECTUS».

В центрі зображено герб Війська Запорозького з літерами “Б. Х. Г. В. М. З.”
НХМУ. N Ж-173.

Рис. 6

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького. Невідомий художник.

Середина XVIII ст.

У верхній частині праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами «З. Б. Х. Г. З. К. Е, С. Л. П. К.».

Полотно; олія. 113,5 x 85 см.

НХМУ. Н Ж-182.

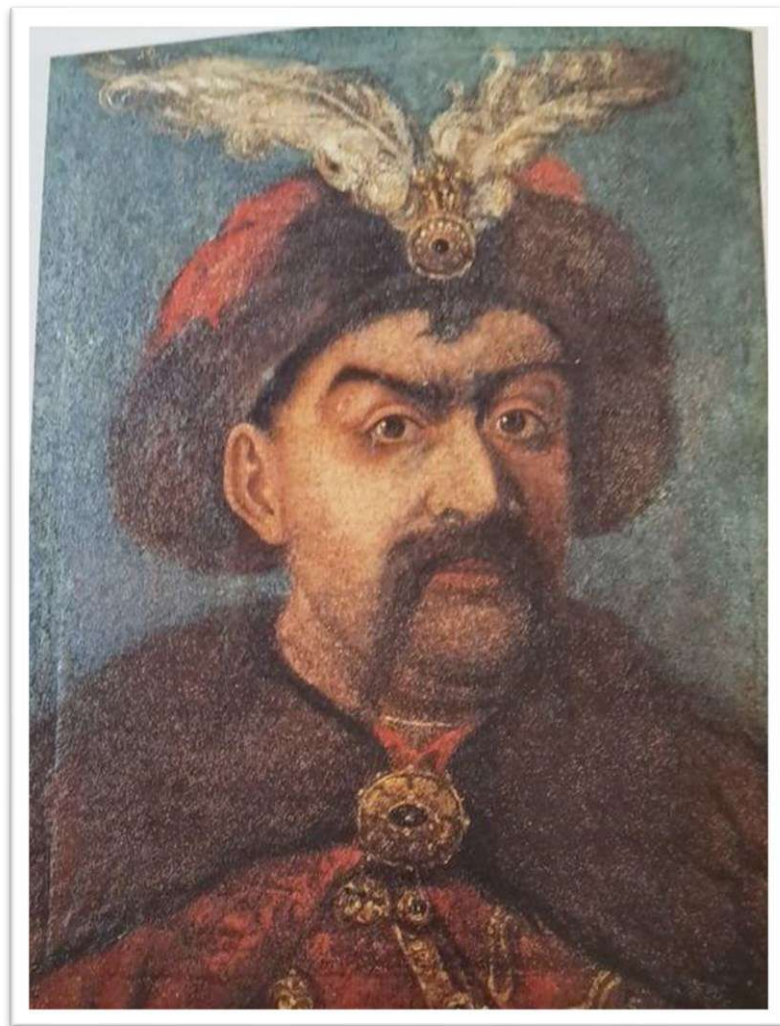

Рис. 7

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. XVII ст.

Полотно; олія. 58 x 46 см.

НІЕЗП(і). N НДФ-1613.

Під шаром живопису ікони,, яка знаходилася у фондах Національного заповідника «Софія Київська», під час реставрації був виявлений портрет гетьмана Богдана Хмельницького, який за сприяння академіка В.Г. Заболотного переданий до НІЕЗП.

Рис. 8

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. XVIII ст.

Полотно; олія. 59,5 х 47 см.

НМІУ. N М-34.

Рис. 9

**Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.
Невідомий художник. XVIII ст.**

У верхній частині праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами
«Б. Х. Г. В. Е. Ц. В.».

Полотно; олія. 212 x 120 см.

НЗХ. N 654, Ж-2.

Рис. 10

**Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.
Невідомий художник. Початок XVIII ст.**

У верхній частині праворуч зображено герб Війська Запорозького.

Полотно; олія. 213 x 116 см.

НІЕЗП(і). N 2027.

Рис. 11

**Портрет гетьмана Богдана Хмельницького. П. Окулов (1839 – 1921 рр).
1877 р. Копія з портрета невідомого художника XVIII ст.**

У верхній частині праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами
«З. Б. Х. Г. З. К. В. С. Л. П. К.».

Напис на звороті: «ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ/ЗИНОВІЙ».

Надійшов до музею до 1905 р. від С.М. Родзянка.

Полотно; олія. 71,5 x 58,5 см.

ДІМ. N КП-57497, X-605.

Рис. 12

**Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.
С. Васильківський (1854–1917 рр.). 1899 - 1900-і рр.**

Авторський підпис у нижній частині ліворуч.

Папір; акварель. 26,3 x 15,1 см.

ХХМ. N Гр-5422.

Рис 13

Варіант портрета гетьмана Богдана Хмельницького. 1651 р.

(Портрет гетьмана з вухами віслиюка та рогами був зроблений В. Гондіусом на замовлення польського короля Януша Радзивілла).

Верхній частині, праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами «Б. Х. Г. В. В. К. М. З. А.».

Напис у нижній частині: «BOHDAN CHMIENICKY EXERCITUS ZAPOROVIEŃ PREFECTUS BELLI SERVILIS AUTOR REBELLIIUMQ COSACCORUM ET PLEBIS UKRAYNEN DUCTOR».

Рис. 14

«Гетьмань Богдань Хмельныцкый».

Літографія Коваленка. Кінець XIX – початок XX ст.

Папір; друк. 18 x 14 см.

НБУВ. ВОМ. Б/н

Рис. 15

Портер гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник.

Оригінал зі збірки Ніжинського історико-філологічного товариства. Альбомъ
Выставки XII Археологическаго Създа въ г. Харьковѣ. Типо-літографія І.
Гросмана і Г. Вендельштейна. - М., 1903. - Табл.42. Фототипія кінця ХІХ ст.

Папір; друк. 9,4 x 7,8 см.

ДНАББ. N 8962

Рис. 16

**Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.
За малюнком Я. Матейка з портрета у галереї С. Понятовського.**

Альбомъ Выставки XII Археологического Съѣзда въ г. Харьковѣ. Типо-
літографія І. Гросмана і Г. Вендельштейна. - М., 1903. - Табл.43. Фототипія
кінця XIX ст.

Папір; друк. 9,4 x 7,8 см.

ДНАББ. N 8962

Рис. 17

Портер гетьмана Богдана Хмельницького.

Ян Матейко.

В.Б. Антонович, В.А. Бец «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах». - К., 1883. Фотокопія кінця XIX ст.

Папір; друк. 17,3 x 13 см.

ДНАББ. N9 УАНТ 8539

Рис. 18

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького. В. Масютин (1884 – 1955 рр.), 1934 р. Берлін.

Напис у верхній частині ліворуч: «SERENISSIMUS DOMINUS/BOHDAN CHMIELNICKI/EXERCITUS ZAPOROVIIEN HETMAN/COSACCORUMENT UKRAYNENSIUM/DUX». У нижній частині зображено родовий герб з літерами: «Б. Х. Г. В. З.».

Гравюра. Папір; друк. 54 x 41,2 см.

МГ. N КН-639

Гравюра із зібрання гетьмана Павла Скоропадського, подарована йому автором у 1936 р., передана до музею молодшою донькою гетьмана Оленою Отт-Скоропадською.

Рис. 19

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. XVIII ст.

Напис у нижній частині: «БОГДАН ХМЕЛНИЦКІЙ ГЕТМАНЪ».

Полотно; олія. 64 x 51 см.

НМІУ. N М-579.

Рис. 20

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Копія невідомого художника кінця XIX ст. з оригіналу XVIII ст.

Із колекції К. Скаржинської.

Полотно; олія. 67 x 52 см.

ПОКМ. N 11318/Ж-37.

Рис. 21

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. XVIII ст.

Напис у верхній частині: «БОГДАНЪ МИХАЙЛОВИЧЪ ХМЕЛНІЦКІЙ
ГЕТ...»

Полотно; олія. 74 x 55,6 см.

СОХМ. N КП-1804, Ж-598.

Рис. 22

**Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.
Невідомий художник. Кінець XVIII – середина XIX ст.
Із експедиційних матеріалів Д. Яворницького до 1918 р.**

Полотно; олія. 60 x 50 см.

ДІМ. N КП-57053, X-144.

Рис. 23

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. кінець XVIII – початок XIX ст.

У верхній частині праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами
«З. Б. Х. Г. В. Е. К. М. З. Л.».

Напис на звороті: «ЗИНОВІЙ ХМЕЛЬНИЦКІЙ БОГДАНЪ. МАЛОРОСІЙСКІЙ
СЛАВНІЙ ГЕТМАНЪ».

Зі збірки Галаганів з родинного маєтку в с. Сокиринцях, поблизу м. Прилуки.

Полотно; олія. 112 x 83 см. Рама – дуб; різьблення. 196 x 131 см.

ПКМ. N 10419.

Рис. 24

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник.ХІХ ст.

Напис у верхній частині праворуч: «ЗЪНОВІЙ БОГДАНЪ ХМЕЛНИЦКІЙ/
ГЕТМАНЪ ВОЙСКЪ ЗАПОРЖСКИЙ ОБОИХЪ СТОРОНЪ ДНЄПРА».

Полотно; олія. 116 x 88 см.

ГИМ. N 19335/И(i)-305.

Рис. 25

**Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.
С. Землюков (кріпосний художник Галаганів), 1840-і рр.
Полотно; олія. 67,5 х 57,5 см.
ЧОХМ. N Ж-222.**

Рис. 26

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. I половина XIX ст.

Напис у нижній частині: «ЗИНОВІЙ БОГДАНЪ ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ...».

Полотно; олія. 23x16 см.

Із зібрання Б. Возницького.

Рис. 27

Портрет Богдана Хмельницького.

А. Пилиховський (1860-?). ХІХ ст.

Полотно; олія. 100 х 84 см.

ЛГМ. Н Ж-1673.

Рис. 28

Портрет гетьман Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. Початок ХХ ст.

У верхній частині праворуч зображено герб Війська Запорозького з літерами «Б. Х. Г. З...» (?).

Дерево; олія. 74х59 см.

Приватне зібрання.

Портрет є копією з чорно-білого портрета гетьмана Богдана Хмельницького з літографії Коваленка кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Коментар В. Недяка).

Рис. 29

Портрет гетьмана Богдана Хмельницького.

Невідомий художник. XVII ст. (?).

Г. Хоткевич «Альбом історичних портретів».

НБУВ. ВОР. N Ал-430.

Рис. 30

**Богдан (Зіновій) Михайлович Хмельницький (бл. 1595 – 1657 років) –
гетьман Війська Запорозького 1648 – 1657 рр.**

Художник О. Мордвинова. Берлін, 20-і рр. ХХ ст.,

Полотно; олія. 98x74,5 см.

Музей гетьманства.

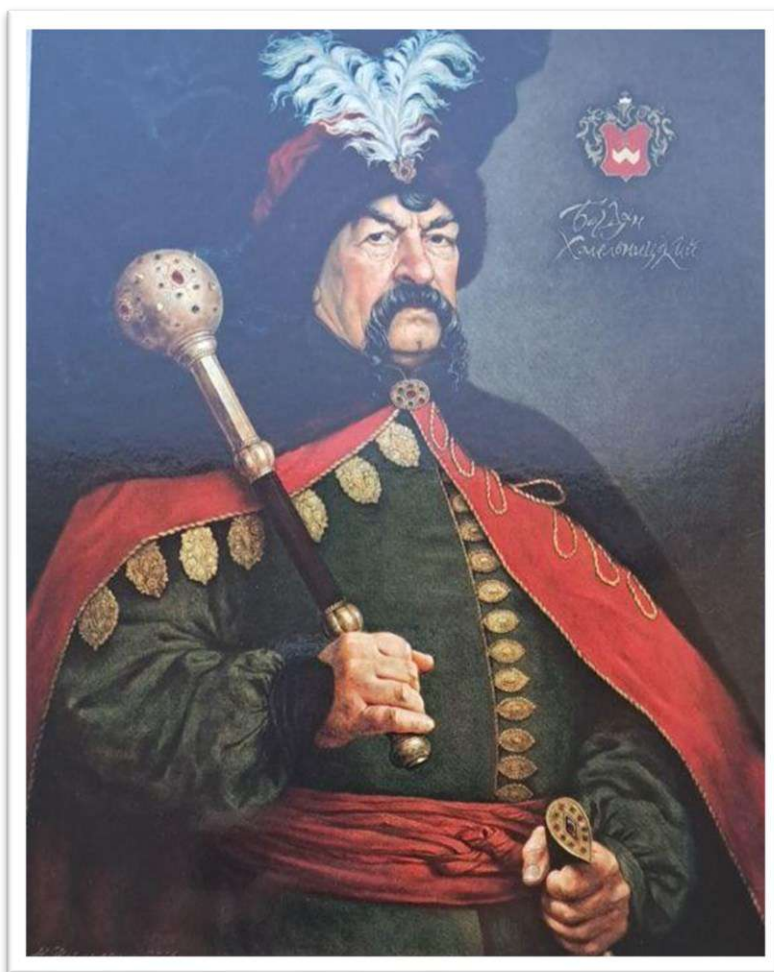

Рис. 31
Гетьман Богдан Хмельницький.
Художниця Н. Павлусенко. 2014 рік.
Полотно; олія. 100x80 см.

ДОДАТОК Б
ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА ІВАНА МАЗЕПИ

Додаток Б

Рис. 32

**Портрет напольного гетьмана. (Гетьман Іван Мазепа?).
Копія невідомого художника ХІХ ст. з портрета І. Нікітіна (1688 – 1791 рр.).**

Полотно; олія. 73х58 см.

НМІУ. NM-4.

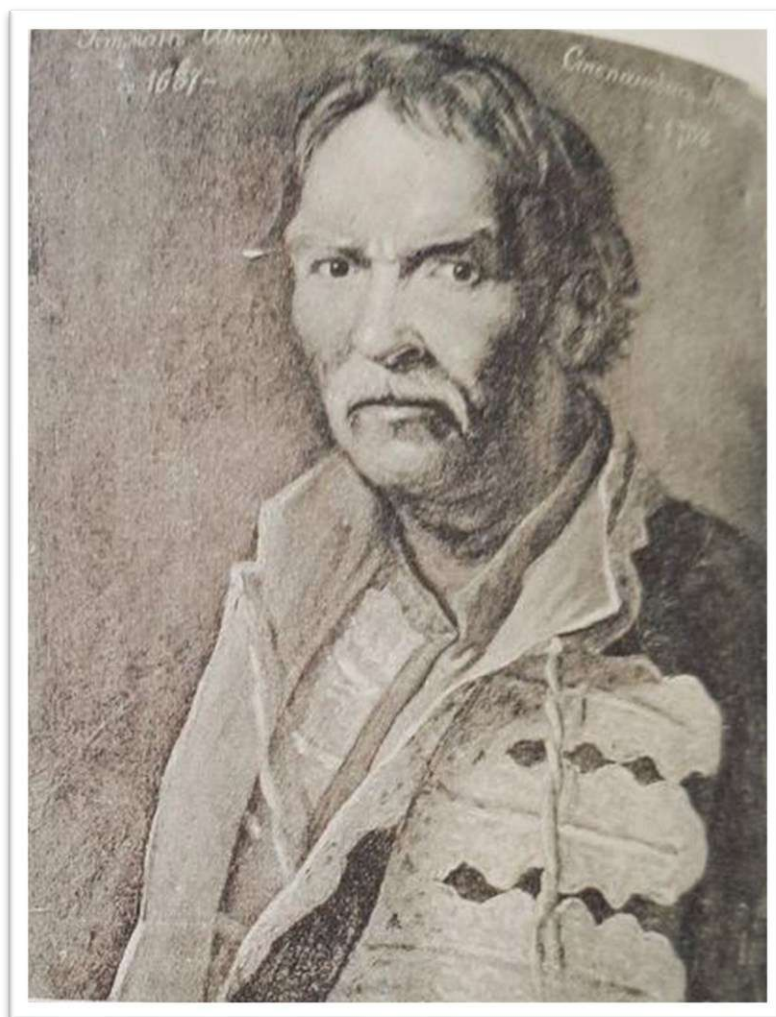

Рис. 33

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Напис у верхній частині: «ГЕТМАНЪ ИВАНЪ СТЕПАНОВИЧЪ МАЗЕПА.
1687 – 1708». Із зібрання Александрова.

Альбомъ Выставки XII Археологическаго Създа въ г. Харьковъ.

Типо-літографія І. Гросмана і Г. Вендельштейна. М., 1903. Табл. 66.

Папір; друк. 9,8x8 см.

ДНАББ. N 8962.

Рис. 34

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?). Невідомий художник.

Архів Міністерства іноземних справ.

Украинский народ в его прошлом и настоящем. СПб., 1914. Т.1.

Папір; фототипія. 26,5x18,5 см.

МКДУ. N ДР-4232.

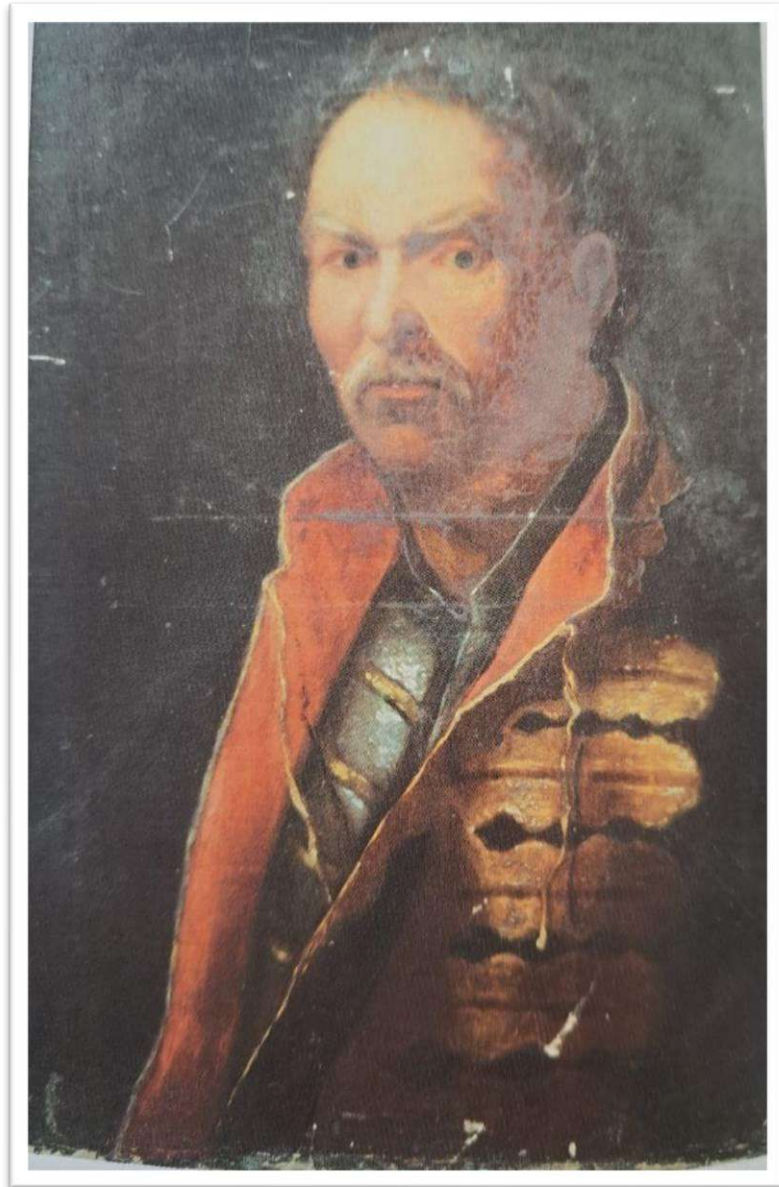

Рис. 35

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Копія роботи художника М. Карпа. 1845 р.

На звороті картини напис: «ГЕТМАНЪ НАПОЛНО. ПИСАВЪ МИХАЙЛО
КАРПА РОКУ 1845 ИЮЛЯ 16».

Полотно; олія. 73х59,5 см. КоКМ. N КП-2, ПИ-1-116.

Рис. 36

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Копія роботи невідомого художника. XVIII ст.

Напис у нижній частині: «ИОАНЪ СТАПАНОВИЧЪ МАЗЕПА».

Дерево; олія. 23,5х20,5 см.

НМІУ. N М-557.

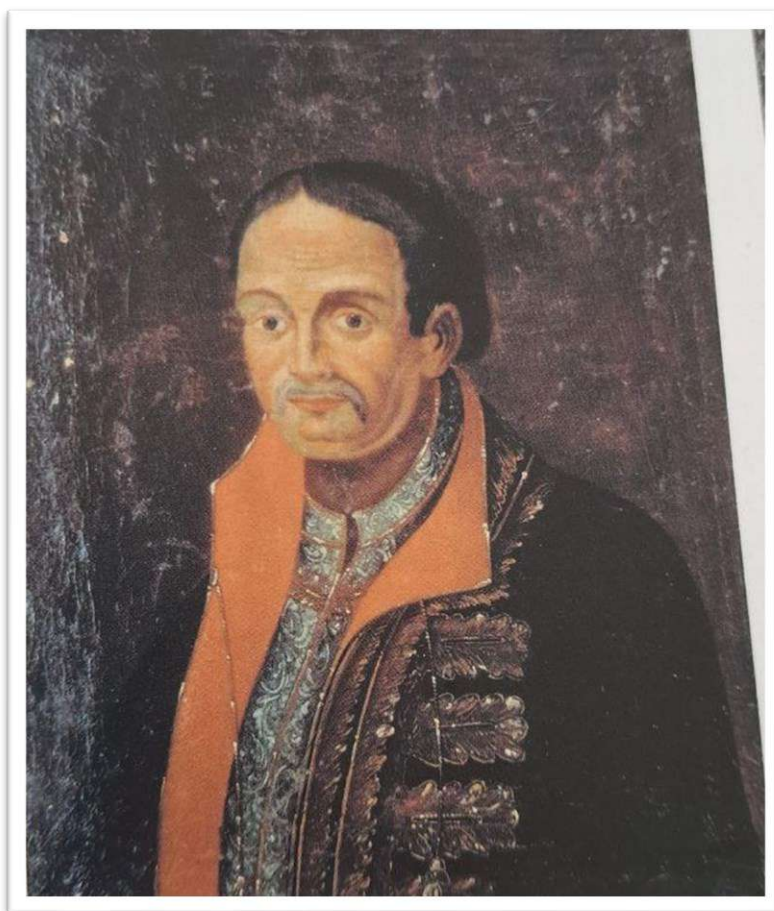

Рис. 37

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Копія роботи невідомого художника. ХІХ ст.

Напис на звороті: «ИВАНЪ СТЕПАНОВИЧЪ МАЗЕПА».

Полотно; олія. 57х47 см.

ПКМ. N 1888.

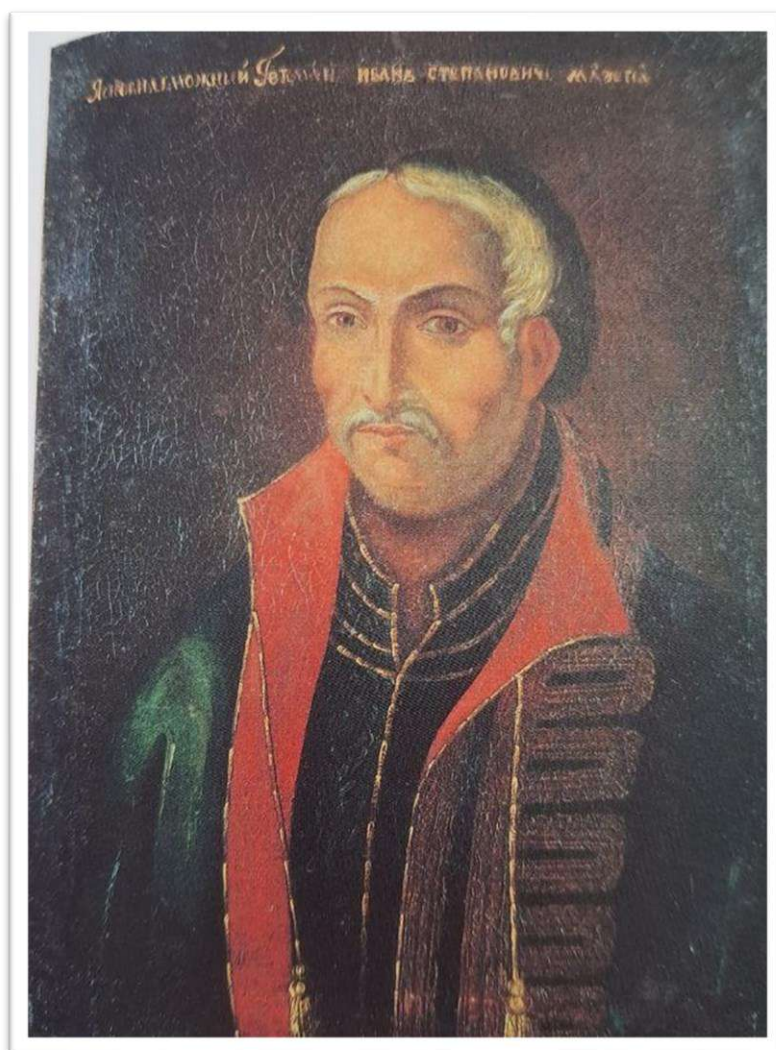

Рис. 38

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Копія роботи невідомого художника. ХІХ ст.

Напис у верхній частині : «ЯСНОВИЛЬМОЖНИЙ ГЕТЬМАН ИВАНЪ
СТЕПАНОВИЧЪ МАЗЕПА».

Полотно; олія. 67,7x52 см.

СОХМ. N Ж-553

Рис. 39

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

С. Землюков (кріпосний художник Галаганів). 1840-і рр.

Полотно; олія. 67,5x57 см.

ЧОХМ. N Ж-201.

Рис. 40

Портрет гетьмана Івана Мазепи. Невідомий художник. ХІХ ст.

У верхній частині праворуч зображено родовий герб з літерами:

«І. М. Г. Б. Є. Ц. П. В. З».

Полотно; олія. 74x59 см.

НМІУ. N М-168.

Рис. 41

**Портрет гетьмана Івана Мазепи в латах з Андріївською стрічкою.
Кінець XVIII ст. Копія з портрета невідомого художника 1700 р.**

Полотно; олія. 70x58 см.

ДХМ. Н ж-546.

Рис. 42
Гетьман Іван Мазепа (?).
Листівка 1914 р.
Папір; фототипія. 14х9 см.
Зі збірки Ю. Іванченка.

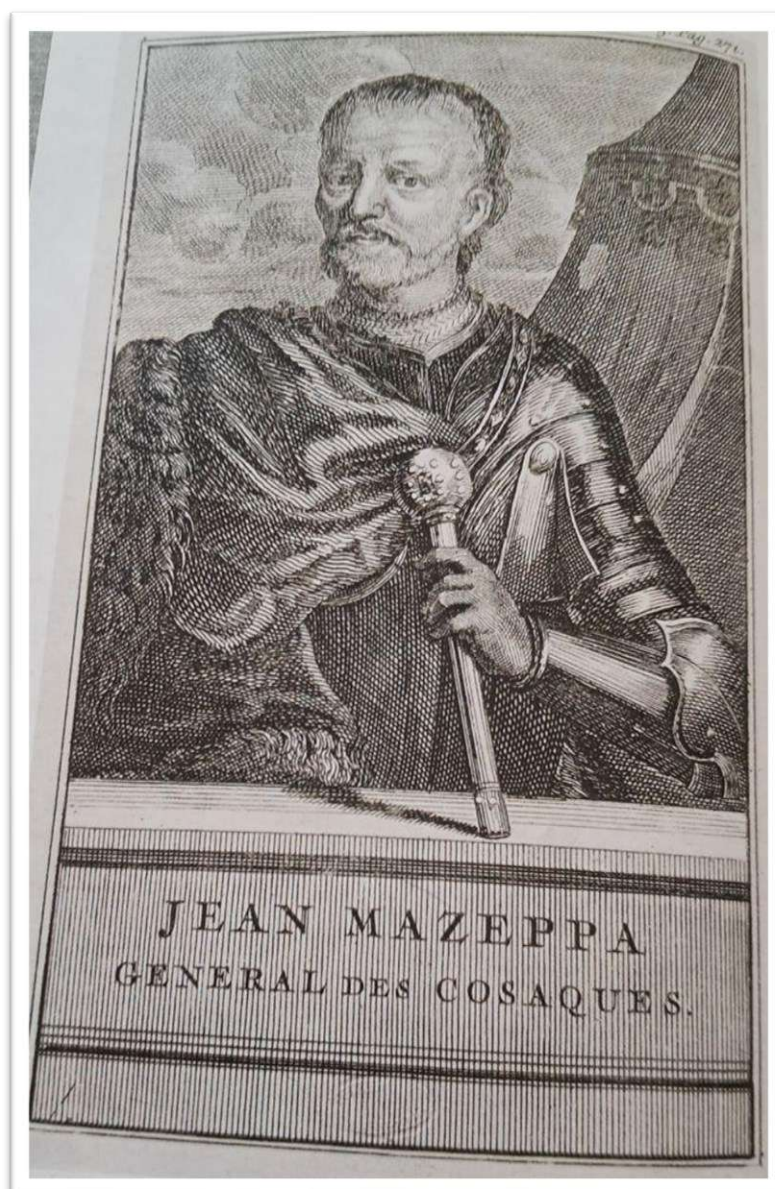

Рис. 43

Портрет Івана Мазепи (?). Із гравюри Д. Бейеля (1760 – 1823). Кінець XVIII ст. (Дзеркальне зображення портрета).

Напис у нижній частині: «JEAN MAZEPPA GENERAL DES COSAQUES».

Гравюра на металі. Папір; друк. 15,6x8,9 см.

ЛНБВС. N 30310.

Рис. 44

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Гравер Г. Афанасьєв. ХІХ ст.

Із зібрання П. Бекетова в альбомі «Изображенія людей знаменитыхъ или чѣмъ
нибудь замѣчательныхъ...» М., 1844.

Папір; друк. 10,3x8,3 см.

ДНАББ. N15195.

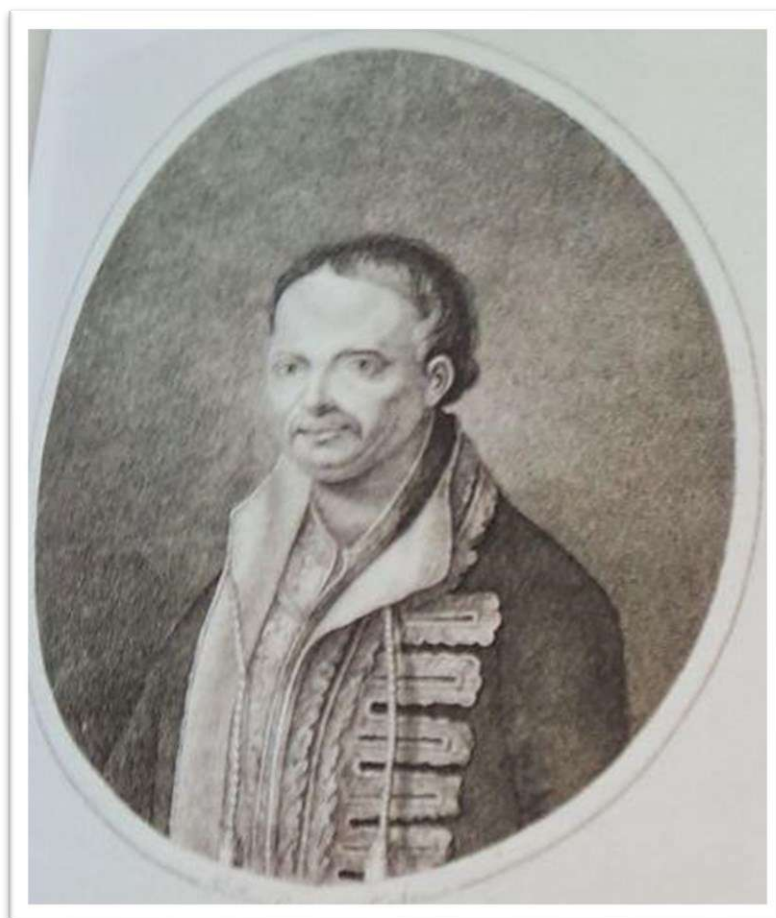

Рис. 45

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?). XVIII ст.

Гравер О. Осипов (бл. 1770 – бл. 1850 рр.).

Гравюра за рисунком Д. Спілтстессера.

Напис під гравюрою: «МАЗЕПА». Гравюра на металі.

Папір; друк. 16,3x13,9 см.

ЛНБВС. N30315.

Рис.46

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?). Гравер О.О. Осипов. ХІХ ст.

Гравюра за рисунком Д. Спілтстессера. 1818 р.

Напис під гравюрою: «МАЗЕПА». Гравюра на металі.

Папір; друк. 28,7x21,2 см.

ГИМ: N59793/И(Ш)-12276.

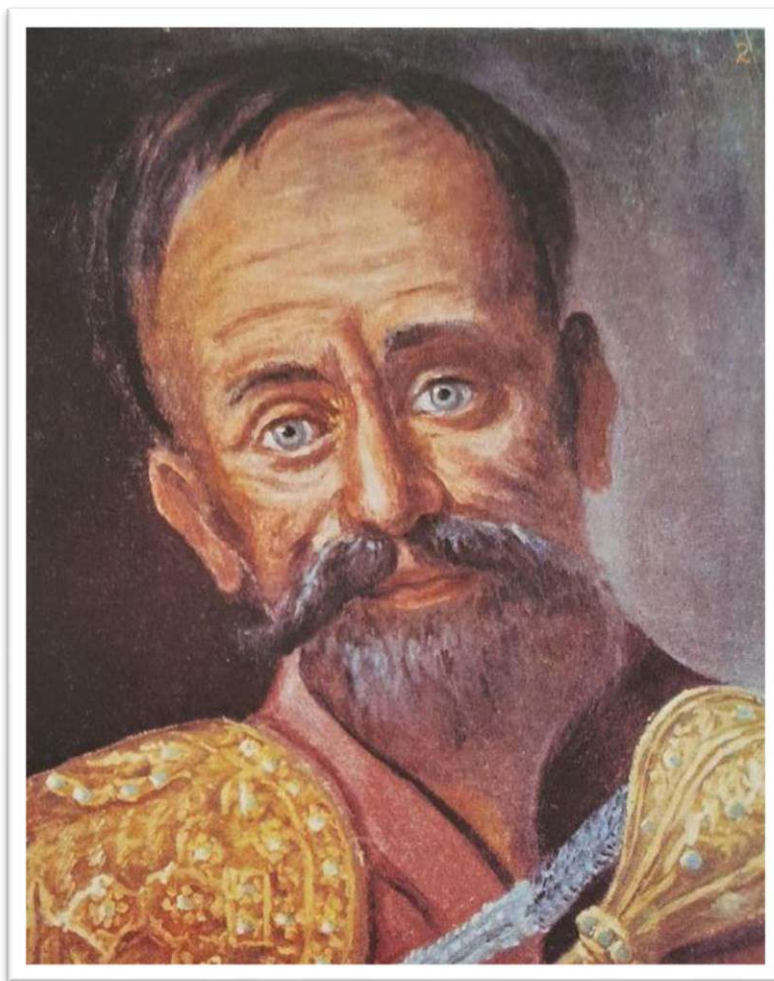

Рис. 47

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Невідомий художник.

Гнат Хоткевич. «Альбом історичних портретів.». К., початок ХХ ст.

Фоторепродукція. Папір; друк. 20,1x16,1 см.

НБУВ. ВОМ. N Ал-430.

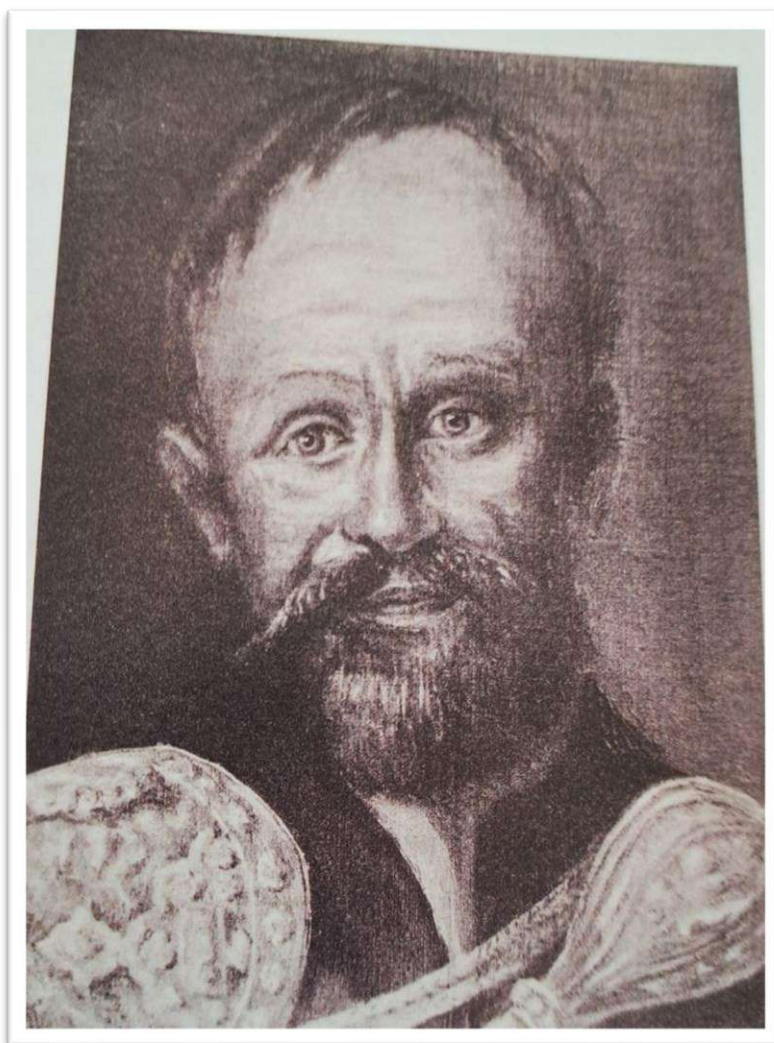

Рис. 48

Портрет гетьмана Івана Мазепи (?).

Невідомий художник.

Малоросійській Родословникъ.

В. Модзалевський. К., 1912. Т.3.

Папір; фототипія 12,4x9,5

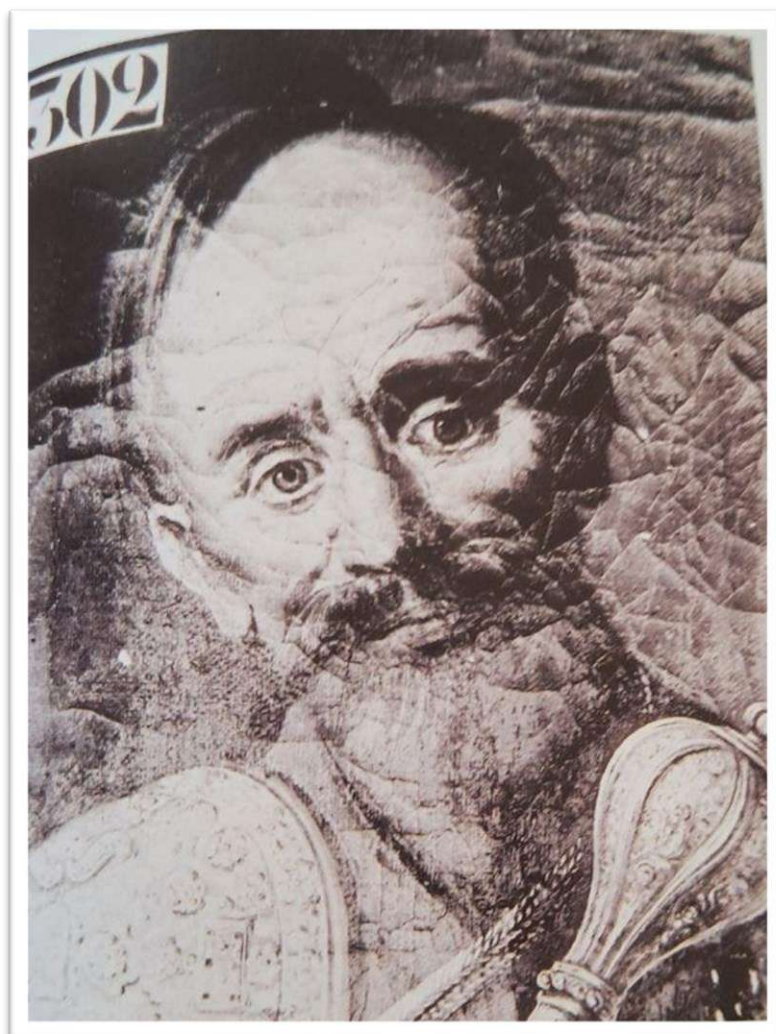

Рис. 49

Портрет гетьман Івана Мазепи (?).
Невідомий художник. I половина XVIII ст.
Світлина із скляного негатива 1909 – 1910 рр.
Із архіву в церкві в м. Томаші (Польща).
Оригінал портрета полотна 36x29 см.

Рис. 50

Іван Мазепа (?) – козаків запорозьких гетьман.

Гравер І. Бернігерот (1670 – 1733 рр.).

Напис у нижній частині під портретом в картуші: «IOHANNES/ MAZEPPA/COSACCORUM ZAPORO/VIENSIUM SUPREMUS/BELLI DUX».

Мідьорит. Папір; друк. 19,4x10,7 см. ГИМ. N59739/И(III)-12272.

Рис. 51

Іван Мазепа (?) – козаків запорозьких гетьман.

Літографія ХІХ ст. з гравюри Д. Бйеля (1760 – 1823 рр.).

**Напис у нижній частині: «IOHANNES MAZEPPA/COSACCORUM
ZAPOROVIENSIIUM SUPREMUS BELLI DUX».**

Листівка. Папір; друк. 14x9 см.

Рис. 52

Іван Мазепа (?) – козаків запорозьких гетьман. Рисунок С. Фалька (копія гравюри з «DIE EUROPAISCHE FAMA»). 1796 р.

Із гравюри Даніеля Бйеля (1760 – 1823 рр.). Напис під овалом портрета: «IOHANNES MAZEPPA, /COSACCORUM ZAPOROVIIENSIIUM/ SUPREMUS BELLI DUX». Мідьорит. Папір; друк. 19х15 см. Зі збірки Ю. Іванченка.

Рис. 53

**Портрет гетьмана Івана Мазепи (?). Із гравюри Д. Бйеля (1760 – 1823 рр.).
Кінець XVIII ст.**

Альбом «Dzieje Polski ilustrowane, August/Sokolowski». 1901. Т5.

Гравюра. Папір; друк. 16,5x12 см.

НБУВ. ВОМ. N780532.

Рис. 54
Портрет Івана Мазепи. 1749 р.
О. Іркліївський-Перехрестенко
Копія з твору О. Тарасевича

Рис. 55

**Портрет гетьмана Івана Мазепи. Малюнок з твору С. Величка
(1670 – 1728 рр.). 1720 р.**

У верхній частині зображено родовий герб.

Оригінал зберігається в бібліотеці ім. М.Є. Салтикова.

Папір; фототипія. 7,8x7,7 см. Зі збірки В. Недяка.

Рис. 56
Іван Мазепа (1639 – 1709 рр.).
Н. Павлусенко. 2021 р.
Полотно; олія. 100x80 см.

ДОДАТОК В
ЗОБРАЖЕННЯ ГЕТЬМАНА ІВАНА СКОРОПАДСЬКОГО

Додаток В

Рис. 57

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Гравер О. Осипов (бл. 1770 – бл. 1850 рр.). ХІХ ст.

Гравюра за рисунком Д. Сплітстессера.

Напис по овалу у нижній частині: «РИС. ДМИТ. СПЛИТСТЕССЕРЪ. ГРАВ.

ОСИПОВЪ». Напис у нижній частині: «ІОАННЪ
ИЛЬИЧЪ/СКОРОПАДСКИЙ».

Гравюра на металі. Папір; друк. 16x13,8 см.

ЛНБВС. N31713.

Рис. 58

Портрет гетьмана Івана Скоропадського. Невідомий художник.

Кінець XVIII ст.

Напис у верхній частині: «ІОАННЪ ИЛЬИЧЪ СКОРОПАДСКИЙ ГЕТМАНЪ».

Полотно; олія. 62x47 см.

ДХМ. N Ж-551.

Рис. 59

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Альбомъ Выставки XII Археологического Съѣзда въ г.Харьковѣ. М., 1903. -

Табл.44

Папір; фототипія. 9,2x7,3 см.

ДНАББ. N 8962.

Рис. 60

Портрет гетьмана Івана Скоропадського. Гравер Ф. Касаткін.

Із зібрання П. Бекетова в альбомі «Изображенія людей знаменитыхъ или чѣмъ
нибудь замѣчательныхъ, принадлежащихъ по рожденію или заслугамъ
Малороссіи». М., 1844.

Гравюра на металі. Папір; друк. 10,1x8,1 см.

ДНАББ. N15195.

Рис. 61

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

**Копія роботи невідомого художника з розпису Успенського собору
Києво-Печерської лаври.**

У верхній частині напис: «ІВАННЪ СКОРОПАДСКІЙ/ГЕТМАНЪ
КТІТОРЪ/КІЄВОПЕЧЕРСКІА ЛАВРЫ».

Гнат Хоткевич. «Альбом історичних портретів».

Друкарня С. Кульженка. К., початок ХХ ст. Серія 1. Вип. 1.

Фоторепродукція. Папір; друк. 21x16 см.

НБУВ. ВОМ. N Ал -430

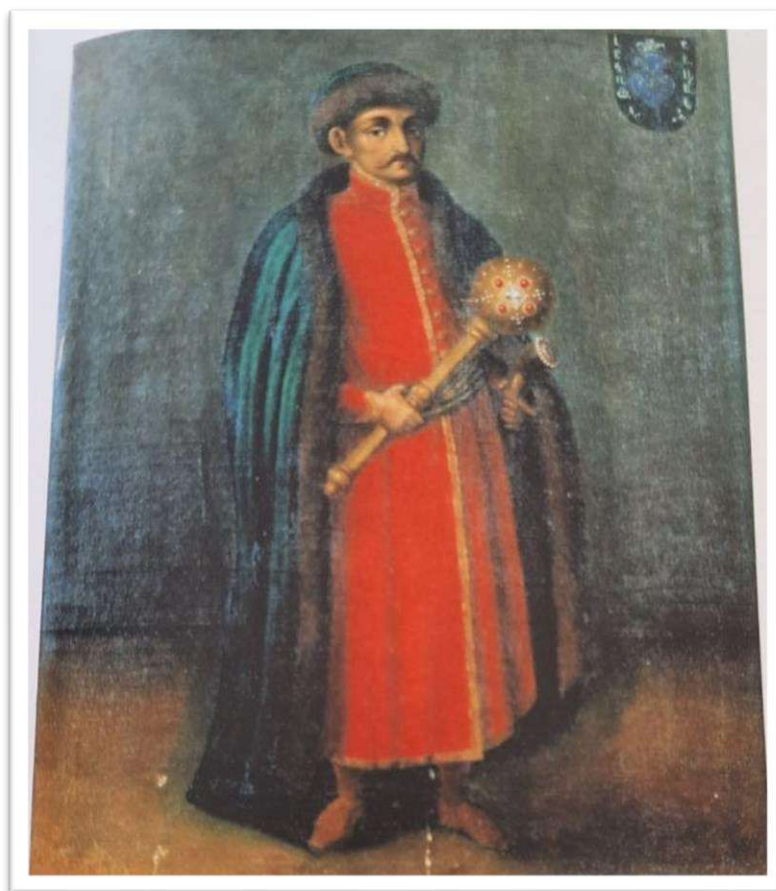

Рис. 62

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

**Копія роботи П. Окулова 1877 р. з портрета невідомого художника
XVIII ст.**

Напис на звороті: «СКОРОПАДСКІЙ/ИВАНЪ». У верхній частині праворуч
зображено родовий герб і літери: «І. С. Г. В. Є. Ц. П. Б. W. С. Д. З.»

Полотно; олія. 72x57 см.

ДІМ. N КП-57169, X-264.

Герб, зображений на картині, відрізняється від раніше описаних і зображених
гербів родини Скоропадських.

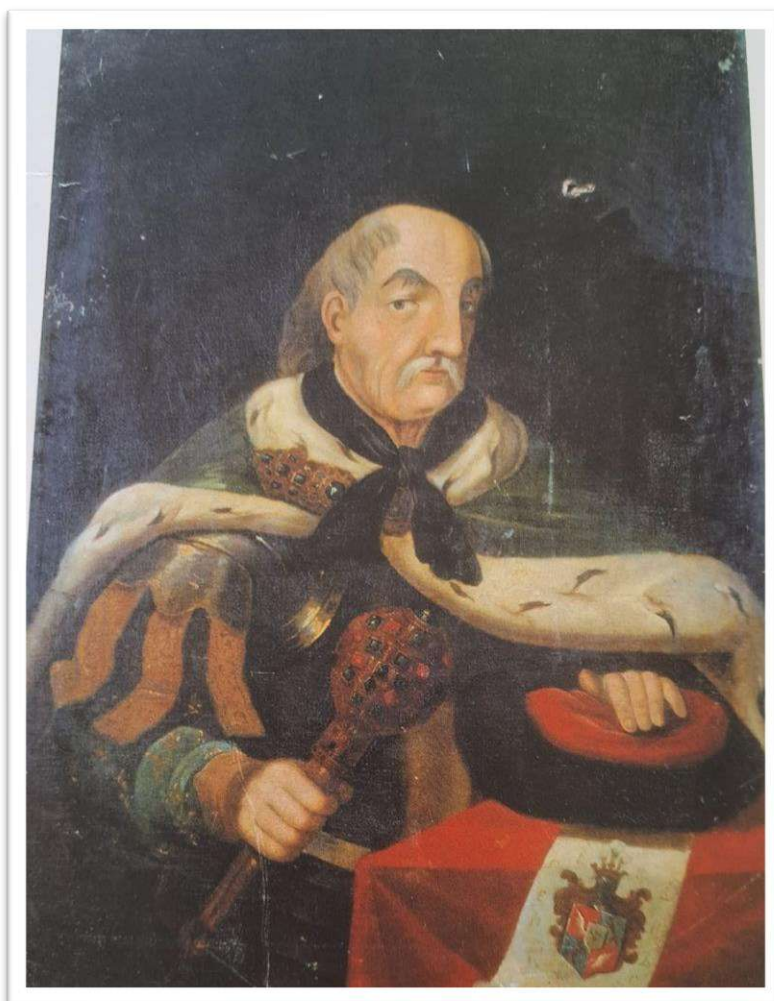

Рис. 63

**Портрет гетьмана Івана Скоропадського.
Невідомий художник. ХІХ ст.**

У нижній частині праворуч вмальовано родовий герб з літерами:

«І. С. Г. В. Є. Ц. П. В. W. С. Д. З.»

Полотно; олія. 104x78,5 см.

НМІУ. N М-434.

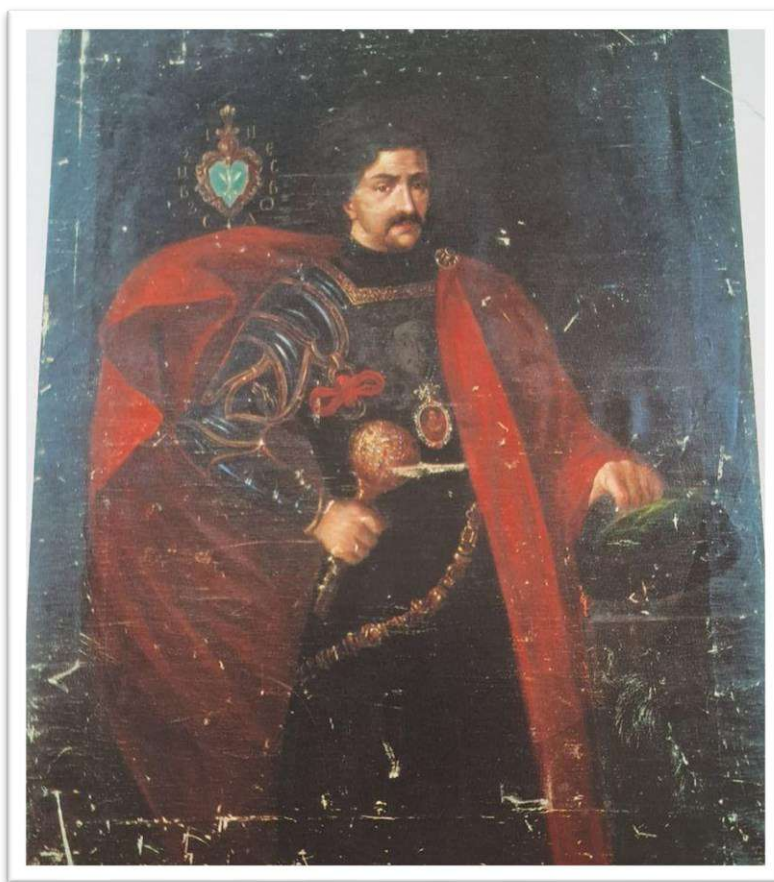

Рис. 64

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Невідомий художник. ХІХ ст.

У верхній частині ліворуч зображено родовий герб з літерами:

«Ш. Σ. Є. Ц. С. В. В. З. W. С. Д. Г.»

Полотно; олія. 158x128 см.

НМІУ. N М-422.

Рис. 65

**Портрет гетьмана Івана Скоропадського.
Невідомий художник. Початок XVIII ст.**

У верхній частині ліворуч зображено родовий герб з літерами:

«І. И. С. Є. Ц. С. Б. В. З. W. С. Д.».

Полотно; олія. 158x128 см.

СОХМ. N Ж-624.

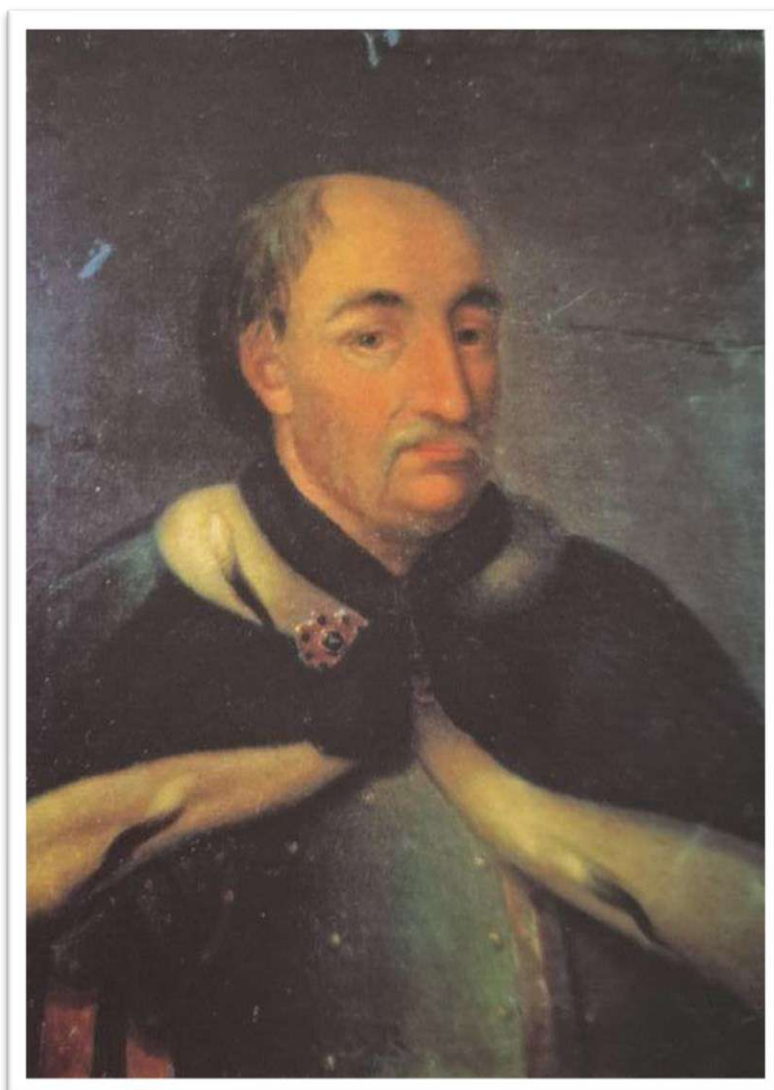

Рис. 66

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Копія невідомого художника кінця ХІХ ст. з оригіналу ХVІІІ ст.

Із колекції К. Скаржинської.

Полотно; олія. 64,5x51 см.

ПОКМ. N 11322/Ж-41.

Рис. 67
Портрет гетьмана Івана Скоропадського.
Невідомий художник. ХІХ ст.
Полотно; олія. 78x57 см.
НМІУ. N М-96.

Рис. 68

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Невідомий художник. ХІХ ст.

Полотно; олія. 80х55 см.

НМІУ. N М-641.

Рис. 69

**Портрет гетьмана Івана Скоропадського.
Невідомий художник. ХІХ ст.**

Украинский народ в его прошлом и настоящем. СПб., 1914. Т.1.

Папір; фототипія. 26,5x18,5 см.

МКДУ. N ДР-4232.

Рис. 70

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Невідомий художник. XVIII ст.

Полотно; олія. 62x51 см.

РКМ. N Ж-92.

Рис. 71

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Невідомий художник. Кінець XIX ст.

Напис у нижній частині: «ІОАННЪ ІЛЬИЧЪ/СКОРОПАДСКІЙ/ГЕТМАНЪ».

Полотно; олія. 23x16 см.

Із зібрання Б. Возницького.

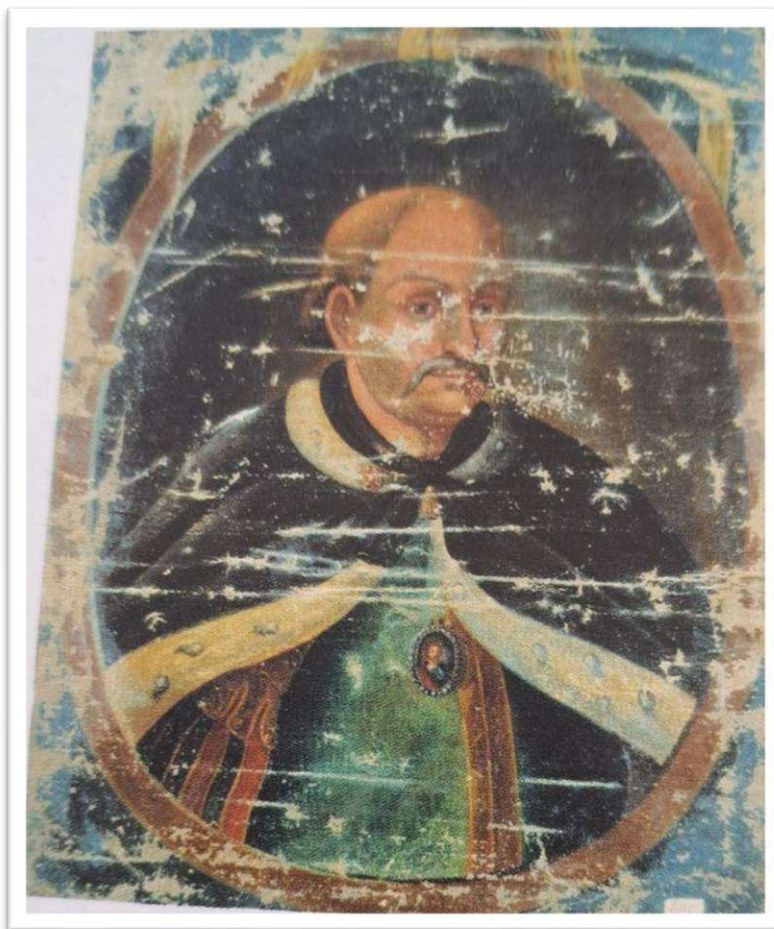

Рис. 72

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Невідомий художник. XVIII ст.

Полотно; олія. 69х53 см.

РКМ. N Ж-96.

Рис. 73

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Художник Зозуленко (?). ХІХ ст.

Полотно; олія. 65,5x52 см.

НХМУ. N Ж-1116

Рис. 74

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Невідомий художник. XVIII ст.

Напис у нижній частині: «ГЕТМАНЪ ІОАНЪ ИЛЬИЧЪ СКОРОПАДСКІЙ».

Полотно; олія. 72 x 56 см.

ЛІМ. N Ж-1612.

Рис. 75

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Копія невідомого художника кінця ХІХ ст. з оригіналу ХVІІІ ст.

Із зібрання К. Скаржинської.

Полотно; олія. 62х47 см.

ПОКМ. N 11329/Ж-48.

Рис. 76

Портрет гетьмана Івана Скоропадського.

Невідомий художник. XVIII ст.

Напис у нижній частині: «ІОАННЪ ИЛЬИЧЪ СКОРОПАДСКІЙ ГЕТМАНЪ».

Полотно; олія. 55х47,5 см.

НХМУ. Н Ж-794.

Рис. 77

Іван Скоропадський (бл. 1646 – 1722 рр.).

Н. Павлусенко. 2016 р.

Полотно; олія. 100x80 см.